

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Anika Vykonalová

Tvorba autorů okruhu Lidových novin určená dětem a mládeži

Olomouc 2018

vedoucí práce: Mgr. Daniel Jakubíček, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených literárních a elektronických zdrojů.

V Olomouci dne

Podpis

Poděkování

Děkuji panu Mgr. Danielu Jakubíčkoví, Ph.D. za veškeré rady a připomínky při psaní této práce.

Dále děkuji všem, kteří mi v tomto nelehkém období byli skutečnou oporou.

Obsah

Úvod	5
1 Literatura pro děti a mládež	7
2 Okruh Lidových novin	12
2.1 Autoři Lidových novin	14
2.1.1 Rudolf Těsnohlídek a Jiří Mahen.....	15
2.1.2 Bratři Čapkové	20
2.1.3 Karel Poláček	26
2.1.4 František Langer	28
2.1.5 Eduard Bass	32
2.2 Zvířecí postavy v dětské tvorbě autorů okruhu Lidových novin.....	33
Závěr.....	40
Použitá literatura a zdroje	42
Anotace	47

Úvod

„S pomocí knih se mnozí stávají učenými i mimo školu.
Bez knih pak nebývá učený nikdo ani ve škole.“

Jan Amos Komenský

Četba člověku zprostředkovává informace, rozšiřuje jeho obzory a uspokojuje jeho touhu po vědění. Také napomáhá úniku z všednosti a přináší potěšení. Je tedy jednou ze základních kulturních potřeb člověka, dítěte především. Pro takového čtenáře je totiž nesmírně důležitou složkou v procesu učení a utváření jeho osobnosti.

Z toho důvodu se v rámci literatury národní vymezuje tzv. literatura pro děti a mládež, která je jedním z prostředků rozvoje lidské gramotnosti již v raném věku. Dle Gebhartové (1987, s. 15) „hraje významnou výchovně vzdělávací a výchovně estetickou roli“ v dětském vývoji, protože čtenáři poskytuje informace, poučení, ale i zábavu a zároveň rozvíjí jeho dovednosti číst a rozumět psanému slovu.¹

A právě na tuto problematiku se zaměřuje bakalářská práce s názvem *Tvorba autorů okruhu Lidových novin určená dětem a mládeži*. Budeme se v ní věnovat autorům, kteří v době své největší slávy působili v Lidových novinách, našem nejstarším deníku v historii žurnalistiky, a které kromě literární tvorby pro dospělé spojuje právě jejich rozmanitá a pozoruhodná tvorba pro děti a mladší čtenáře. Těmito autory jsou Jiří Mahen, Rudolf Těsnohlídek, Karel a Josef Čapkové, Karel Poláček, František Langer a Eduard Bass.

V první kapitole si přiblížíme termín *Literatura pro děti a mládež*, vysvětlíme její důležité postavení v literatuře národní a zmíníme žánry, které jsou spojeny s jejím vývojem do první poloviny 20. století. V kapitole následující charakterizujeme Lidové noviny a jejich historii, v podkapitolách se pak budeme zabývat vybranými autory z okruhu Lidových novin. Poslední podkapitola bude zaměřena na analýzu zvířecích, konkrétněji psích postav, které se často vyskytují v dílech těchto autorů.

Cílem práce je představit tvorbu pro děti a mladší čtenáře výše zmíněného okruhu autorů, zasadit ji do celkového kontextu literatury pro děti a mládež a analyzovat psí postavy se záměrem zjistit, jakým způsobem a proč je zvolení autoři ve svých dílech užili.

¹ ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990, s. 12. ISBN 80-00-00060-1.

V práci budeme vycházet z vybrané literatury, kterou autoři určeného okruhu napsali, rovněž budeme pracovat s odbornou literaturou a studii týkajícími se Lidových novin, literatury pro děti a mládež, konkrétních autorů a jejich tvorby pro tuto čtenářskou skupinu.

1 Literatura pro děti a mládež

Literatura pro děti a mládež neboli dětská literatura je „*integrální součástí umělecké literatury, určená specifickou modifikací svých funkcí tak, aby byla esteticky, didakticky a eticky aktuální pro čtenáře v rozpětí od tří do patnácti let.*“² Autor si je tedy vědom psychických vlastností čtenáře a snaží se respektovat jeho dětský aspekt, proto volí adekvátní témata a kompoziční i jazykové prostředky. To však neznamená, že jsou snížena kritéria na uměleckou hodnotu a že je tato literatura primitivnější. Dle Gebhartové (1987, s. 18) se řídí heslem „*dětem to nejlepší.*“

Díky svému podle věku čtenáře diferencovanému a mnohostrannému zaměření se dětská literatura snaží u čtenáře probouzet „*aktivní vztah k jazyku jakožto základnímu prostředku zespolečnění (utvrdit výslovnost hlásek, probudit vědomí rytmické organizace pohybu a vůbec vztahové organizace skutečnosti, přispět k osvojení významu slov i jejich významové mnohotvárnosti), podněcovat dětskou spontaneitu a fantazii, vyvolávat podněty k poznávání nových reálií a nenásilně vytvářet kritéria mravního a estetického hodnocení.*“³

Literatura pro děti a mládež se tudíž vyznačuje všemi základními funkcemi literatury umělecké, tedy funkcí estetickou, jejíž variabilita „*koresponduje s recepční schopností čtenáře, která se teprve vytváří a je ovlivňována historickým faktorem vzniku díla,*“ a dalšími čtyřmi prioritami – poznávací, relaxační, didaktickou (výchovnou) a fantazijní funkcí.⁴

Dělí se na dvě oblasti – literaturu intencionální, tedy tu, která vznikla přímo pro potřeby dětského čtenáře a je mu adresována tvůrcem, a literaturu neintencionální, jež byla původně určena čtenáři dospělému a až později si ji „*děti a dospívající „stáhli“ do sféry svého zájmu.*“⁵

Dle Slovníku literární teorie (1984, s. 208) je dále rozlišována pro tři hlavní věkové stupně: předškolní věk (3 – 6 let), mladší školní věk (6 – 11 let) a starší školní věk (11 – 15 let).

Pro každý z uvedených věkových stupňů je charakteristická určitá žánrová skladba, která je spjata s psychikou čtenáře v jednotlivých vývojových obdobích. Čtenářům předškolního věku, kteří knihy považují spíše za hračky, jsou přiměřené omalovánky, leporela, říkadla, rozpočítadla a hádanky, povídky se zvířecím hrdinou a jednoduché příběhy ze života

² VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984.

³ Tamtéž

⁴ ČEŇKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: Adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Praha: Portál, 2006, s. 12. ISBN 80-7367-095-X.

⁵ PROVAZNÍK, Jaroslav. *Ambice a řemeslo. HOST*. 2014, XXX(1), 20-29.

či loutkové hry. Pro čtenáře mladšího školního věku jsou optimální náročnější rytmické verše s účinnou pointou nebo verše nonsensové, krátké povídky ze života dětí, povídky z přírody, historie i současnosti, pověsti nebo též pohádky. Poslední skupinou jsou čtenáři staršího školního věku, pro něž je typický odtažitý vztah k poezii a odlišnost zájmů u chlapců a dívek, proto jsou pro ně nejvhodnějšími žánry dobrodružná literatura, četba s dívčím či chlapeckým hrdinou a naučná beletrie. Dominujícími žánry těchto věkových stupňů jsou říkadlo, pohádka a dobrodružná literatura.

Dle Čeňkové (2006, s. 17) čerpají žánry tvořící literaturu pro děti a mládež inspiraci ze tří zdrojů spjatých s jejím vznikem – žánry určené přímo dětem a mládeži, například říkadla, próza s dětským hrdinou, autorská pohádka pro mladší děti, hrané a loutkové drama nebo obrázkové knihy - Bilderbuch; žánry převzaté ze starověké a folklorní literatury převážně v literárních adaptacích, například epos, mýtus, bajka, pověst nebo pohádka; univerzální žánry jak pro děti, tak pro dospělé („*podmíněno zavedením všeobecné školní docházky, zvyšující se čtenářskou gramotností a sociálním postavením dětí a mládeže*“), například literatura dobrodružná, vědeckofantastická, biografická aj.⁶

Historický vývoj literatury pro děti a mládež a jejích žánrů je datován již od období staršího českého písemnictví,⁷ nicméně „*první česky psané knihy pro děti vycházejí na konci 18. a začátkem 19. století,*“ tedy v období národního obrození, a „*plní funkci doplňující výchovné pomůcky.*“⁸ V první polovině 19. století tedy převažují žánry, které mají výchovný charakter, často spojovaný s náboženstvím. Později v tomto století se dále uplatňuje „*dlouholetá a systematická sběratelská činnost ústní lidové slovesnosti,*“⁹ pohádková tvorba, pověsti, bajky, leporela, historická próza, dětské povídky, poezie aj.

Na přelomu 19. a 20. století „*se v dětské literatuře nadále prosazuje vliv nových pedagogických směrů.*“¹⁰ Přetrvává zájem o lidovou slovesnost (avšak pozornost se přesouvá

⁶ ČEŇKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: Adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež.* Praha: Portál, 2006, s. 17. ISBN 80-7367-095-X.

⁷ CHALOUPKA, Otakar a Jaroslav VORÁČEK. *Kontury české literatury pro děti a mládež.* Praha: Albatros, 1979, s. 11.

⁸ GEBHARTOVÁ, Vladimíra. *Literatura pro děti: (s ukázkami textů).* 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, s. 36.

⁹ JANÁČKOVÁ, Blanka. *Přehled vývoje literatury pro děti a mládež.* Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2009, s. 12. ISBN 978-80-7414-146-1.

¹⁰ Tamtéž, s. 23

na autentičnost jejího jazyka), povídky s dětským hrdinou či literatura historická, nově se spisovatelé dívají na bajky, pohádky, lyriku i epiku v poezii.

„Do dvacátého století vstupovala česká literatura pro děti a mládež s předpoklady dalšího rozvoje, jež byly v mnoha směrech výraznější než u dětských literatur mnohých jiných zemí.“¹¹ Nicméně se do tohoto odvětví literatury začala vkrádat komerce v podobě autorů toužících především po zisku či naplnění svých literárních ambicí než po kvalitním obohacení literatury a stále se projevoval silný vliv toho „proudu pojetí knihy pro děti, jenž v ní viděl jen pomocný prostředek didaxe, katechetní a mravokárný nástroj vlivu na dítě, či celkem nenáročný prostředek rozptýlení a zábavy.“¹² Současně je třeba mít na zřeteli, že do vzniku první republiky probíhal rozvoj české literatury pro děti a mládež prakticky v rozporu s rakousko-uherskou školskou koncepcí, která pochopitelně nepodporovala „zájem, aby česká škola vedla české děti k vědomí české národní kultury.“¹³

V období první poloviny 20. století, do něhož svou tvorbou spadají autoři okruhu Lidových novin, byla česká literatura zcela jednoznačně ovlivněna politickými a společenskými změnami, které nastaly vznikem samostatného československého státu. „Kolem redakce Lidových novin a Přítomnosti se soustředila skupina pragmaticky orientovaných intelektuálů, kteří naplňovali Masarykovu vizi klidné a stálé práce pro stát. Avšak revolučnost doby a představa sociální svobody výrazně ovlivnila část mládeže a intelektuálů, kteří postupně vstupovali do literatury.“¹⁴ Tito autoři se sdružovali kolem komunistického a sociálně demokratického tisku (např. *Právo lidu*, *Rudé právo*, *Proletkult*, *Červen* nebo *Var*). Nejprve se věnovali literatuře proletářské, později se orientovali na některé umělecké směry, které také částečně uplatňovali v literatuře určené dětem a mládeži. Proti oběma těmito skupinám stála „ideologie katolická se spiritualistickou koncepcí literatury, která se prezentovala na stránkách časopisu *Archa* s přílohou *Archiv literární*, později *Akord*, *Řád a Tvar*.“¹⁵

Vývoj literatury pro děti a mládež byl přerušen první světovou válkou. Po jejím konci se někteří autoři k této události vracejí ve svých prózách pro mládež, v nichž zachycují své bezprostřední zážitky z fronty. Představitelem této tzv. legionářské literatury je z okruhu

¹¹ CHALOUPEK, Otakar a kol., ed. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 13.

¹² Tamtéž, s. 14

¹³ Tamtéž

¹⁴ JANÁČKOVÁ, Blanka. *Přehled vývoje literatury pro děti a mládež*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2009, s. 27. ISBN 978-80-7414-146-1.

¹⁵ Tamtéž

Lidových novin František Langer. V meziválečném období se rovněž navazuje na organizátorskou činnost učitelů, novinářů, redaktorů a literárních kritiků a „*vlastní literární činnost autorů se zbavuje vlivu pedagogiky a rozvíjí se v duchu nových uměleckých proudů.*“¹⁶ Rozvíjí se próza s dětským hrdinou (např. *Bratrstvo bílého klíče* F. Langera), pozornost je věnována též lyrické próze (přírodní tematika v dílech R. Těsnohlídka), pohádkám pro loutkové divadlo (hry F. Langera), dětské detektivce, sociálně laděným povídkám o dětech, prózám křesťanským, historickým a studentským či poezii. Zvláštní roli v tomto období zastává pohádka, kterou zastupuje většina autorů z okruhu Lidových novin. „*Zpočátku vznikají různé reedice a soubory, později se píšou pohádky autorské.*“¹⁷ Už na počátku století se však začaly objevovat „*připomínky ke vhodnosti pohádek jako dětské četby a zahájily se tak tzv. boje o pohádku,*“¹⁸ které vyvrcholily ve 30. letech. Do tohoto žánru v tomto období částečně spadají také *Dášeňka, čili život štěněte* K. Čapka, která obsahuje jak pohádky, tak příběhy pro děti, a *Klapzubova jedenáctka* E. Basse, jež spojuje pohádku, povídku a sportovní reportáž.

V období německé okupace „*spisovatelé hledají prostředky, kterými by se mohli k současné realitě vyjadřovat, ale příchod okupantů výrazně omezuje možnost publikovat.*“¹⁹ Literatura pro děti a mládež se po roce 1939 vyvíjí ve dvou obdobích – od března 1939 do roku 1942 a od září 1942 do skončení druhé světové války. V této době se „*v dětské próze i poezii prosazují svými osobitými vypravěčskými a básnickými styly renomovaní autoři literatury národní.*“²⁰ Upravují se díla světové literatury, ale uplatnění nachází i drobné prozaické žánry, zvyšuje se zájem o české dějiny, dětský folklor či biblické příběhy. Podobně jako v předchozím období se zde vyskytuje próza s dětským hrdinou (F. Langer – *Děti a dýka*), pohádka a poezie. Vznikají také psychologické romány či povídky určené dětem a mládeži.

Od května 1945 do února 1948 se literatura pro děti a mládež „*vyvíjela v politické situaci, ve které se rozhodovalo nejen o budoucnosti Československa, ale také o charakteru společnosti. To se pochopitelně odráželo i v kultuře, respektive v literatuře.*“²¹ Vznikaly povídky a romány s dětským hrdinou s tematikou rodiny a domova (např. posmrtně vydané *Bylo nás pět* K. Poláčka) a opět se uplatňovala lyrická próza, pohádky a poezie.

¹⁶ JANÁČKOVÁ, Blanka. *Přehled vývoje literatury pro děti a mládež*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2009, s. 28. ISBN 978-80-7414-146-1.

¹⁷ Tamtéž

¹⁸ Tamtéž, s. 29-30

¹⁹ Tamtéž, s. 43

²⁰ Tamtéž

²¹ Tamtéž, s. 48

V posledním období první poloviny 20. století a v padesátých letech je literatura ovlivňována politikou a ideologismem *Komunistické strany* a začíná se dělit na oficiální, která se má řídit tzv. socialistickým realismem, proto často podléhá schematismu, a samizdatovou. Opět se vydává poezie, pohádky (souborné vydání časopiseckých pohádek E. Basse *Na lodi za pohádkou*), próza pro děti (posmrtné vydání díla J. Čapka *Povídejme si, děti*), próza s dětským hrdinou, psychologická a životopisná próza pro děti a mládež či pověsti (*Pražské legendy* F. Langerera).

2 Okruh Lidových novin

Lidové noviny jsou dodnes považovány za jedny z nejspolehlivějších zdrojů aktuálních informací a to nejen díky své dlouholeté tradici, která sahá až do dob Rakouska Uherska. Tyto listy jsou „nejstarším českým deníkem – vycházet začaly v Brně 16. prosince 1893.“²²

Majitelem listů byl Adolf Stránský, který již „v letech 1884 – 1885 v Brně vydával *Národní noviny* a v letech 1889 – 1893 *Moravské listy*.“²³ A spojením *Moravských listů* s olomouckým časopisem *Pozor* vznikly Lidové noviny – „*nástroj politických ambicí*“²⁴ Adolfa Stránského, protože tento deník zastupoval zájmy a byl hlavním orgánem *Moravské lidové strany*, jejímž zakladatelem a od roku 1891 též předsedou byl právě Adolf Stránský. Do roku 1908 proto deník nesl podtitul *Orgán strany lidové na Moravě* a denně, „*vyjímajíc neděle a svátky*“, přinášel úvodníky o aktuálních stanoviscích této strany. Výhradním majitelem Lidových novin se však Stránský stal až o pět let později, tedy v roce 1898.²⁵

Prvním šéfredaktorem deníku Lidové noviny byl žurnalista a člen *Moravské lidové strany* Emil Čermák, který se podstatně zasloužil o jeho sebevědomý a úspěšný start, když v úvodníku prvního čísla napsal: „*První číslo lidového, svobodomyšlného a neodvislého deníku na Moravě!*“²⁶

Na významné modernizaci Lidových novin se od roku 1904 podílel Arnošt Heinrich, který noviny pozvedl na vyšší úroveň (přidání ranního vydávání novin, nové knižní nakladatelství a lidová tiskárna, nedělní literární příloha *Večery* apod.). V této době začali na novinách spolupracovat i věhlasní autoři jako například Viktor Dyk, Karel Toman, Antonín Sova, Fráňa Šrámek, Stanislav Kostka Neumann, Rudolf Těsnohlídek a později též Jiří Mahen.

Činnost Lidových novin však těžce zasáhla první světová válka, jelikož šest redaktorů muselo narukovat. „*Politické úvodníky začalo dodávat brněnské policejní ředitelství, protože v redakci se nenašel nikdo, kdo by se propůjčil rakouské válečné propagandě.*“²⁷

²² HAZDRA, Zdeněk, ZÍDEK, Petr, ed. *Osobnosti Lidových novin: Životní příběhy lidí, kteří vytvářeli nejstarší český deník (1893-1989)*. Praha: Knižní klub, 2014, s. 5. Universum (Knižní klub). ISBN 978-80-242-4507-2.

²³ *Příloha Lidových novin ke 120. výročí: Lidové noviny 1893-2013* [online]. s. 2 [cit. 2018-01-02]. Dostupné také z: http://data.lidovky.cz/soubory/ln_kultura/A131014_ILA_PANELY1_8.PDF

²⁴ HAZDRA, Zdeněk, ZÍDEK, Petr, ed. *Osobnosti Lidových novin: Životní příběhy lidí, kteří vytvářeli nejstarší český deník (1893-1989)*. Praha: Knižní klub, 2014, s. 7. Universum (Knižní klub). ISBN 978-80-242-4507-2.

²⁵ Tamtéž, s. 10-11

²⁶ Tamtéž, s. 16

²⁷ *Příloha Lidových novin ke 120. výročí: Lidové noviny 1893-2013* [online]. s. 2 [cit. 2018-01-02]. Dostupné také z: http://data.lidovky.cz/soubory/ln_kultura/A131014_ILA_PANELY1_8.PDF

V období první republiky noviny dosáhly svého vrcholu, „v rámci českého tisku patřily k hlavním obráncům suverenity Československa“²⁸ a „podporovaly politiku Hradu.“²⁹ V roce 1920 byla otevřena filiálka v Praze. Do této pobočky nastoupili bratři Čapkové, Eduard Bass, Karel Poláček, František Langer, Jaromír John aj.

Za dob protektorátu se Lidové noviny a jejich redakce kompletně proměnily. Nyní podléhaly říšské správě a její tvrdé cenzuře, dostaly podtitul *List Národního souručenství* a šéfredaktorem se stal Leopold Zeman. Nicméně „brněnská větev redakce se snažila i v krajně nepřívzných podmínkách posilovat národní sebevědomí čtenářů.“³⁰

Po osvobození byl název listu na nátlak komunistů změněn na *Svobodné noviny*, ale již v roce 1948 noviny opět nesly svůj původní název. Jejich charakter však pod vedením *Syndikátu českých spisovatelů* naznal další proměny. Tváří Lidových novin byl v této době Jan Drda, který „převzal v únoru 1948 vedení redakce.“³¹ Protože ale Drda v době své činnosti nadělal deníku značné dluhy, byly Lidové noviny zrušeny (poslední číslo vyšlo 8. února 1952).

K prvnímu nepovedenému pokusu o obnovení tohoto periodika došlo v roce 1968, avšak všechny snahy byly zničeny vpádem sovětské armády do Československa. Úspěšnější byl až další pokus v roce 1987. Zasloužili se o něj Václav Havel, Ladislav Lis, Jiří Ruml a Rudolf Zeman, noviny ovšem nebyly úplně dokonalé „úpravou ani po obsahové stránce.“³² Až druhé číslo v lednu 1988 vytvořilo standard pro další tisk. O dva roky později, 2. dubna 1990, vyšlo první deníkové číslo obnovených Lidových novin. Původní komunistické zákony ale nedovolovaly vydávání periodik, která nejsou zaštitěna některou státní organizací a která nemají povolení od *Federálního úřadu pro tisk a informace*. Na pokyn slovenského disidenta Mira Kusého se však úřad pro tisk a informace stal novým vydavatelem Lidových novin a tak mohly tyto listy oficiálně a legálně „fungovat“.

²⁸ *Lidové noviny jako kulturní fenomén 20. století: Sborník textů z literárněvědné konference v Knihovně Václava Havla*. Praha: MAFRA, 2013, s. 2. 120 let Lidových novin. ISBN 978-80-260-4902-9.

²⁹ *Příloha Lidových novin ke 120. výročí: Lidové noviny 1893-2013* [online]. s. 3 [cit. 2018-01-02]. Dostupné také z: http://data.lidovky.cz/soubory/ln_kultura/A131014_ILA_PANELY1_8.PDF

³⁰ *Lidové noviny jako kulturní fenomén 20. století: Sborník textů z literárněvědné konference v Knihovně Václava Havla*. Praha: MAFRA, 2013, s. 2. 120 let Lidových novin. ISBN 978-80-260-4902-9.

³¹ HAZDRA, Zdeněk, ZÍDEK, Petr, ed. *Osobnosti Lidových novin: Životní příběhy lidí, kteří vytvářeli nejstarší český deník (1893-1989)*. Praha: Knižní klub, 2014, s. 339. Universum (Knižní klub). ISBN 978-80-242-4507-2.

³² *Příloha Lidových novin ke 120. výročí: Lidové noviny 1893-2013* [online]. s. 5 [cit. 2018-01-02]. Dostupné také z: http://data.lidovky.cz/soubory/ln_kultura/A131014_ILA_PANELY1_8.PDF

„V roce 1996 se redakce přestěhovala na Žižkov a poté do Karlína.“³³ V současné době sídlí od roku 2004 v budově Anděl Media Centrum na Smíchově. Vydavatelem je MAFRA, která vlastní i internetovou verzi novin www.lidovky.cz funkční od roku 2001.

2.1 Autoři Lidových novin

„Lidové noviny byly od počátku novinami osobností.“³⁴ Během celého trvání jejich existence se na tvorbě podílely stovky významných spisovatelů, novinářů, vědců či výtvarníků, dokonce i hudební skladatel.

Jak již bylo zmíněno, započaly svou dlouholetou tradici v Brně pod vedením českého novináře, politika a poslance Adolfa Stránského. Do této brněnské redakce postupně nastoupili další významné osobnosti. Tím, který „jako první šéfredaktor stál u zrodu Lidových novin“³⁵ v roce 1893 byl Emil Čermák. Dále zde působili např. novinář a spisovatel Bohuslav Štěchovský (nastoupil v roce 1893), hudební skladatel Leoš Janáček (1893), novinář Arnošt Heinrich (1904), novinář, spisovatel a diplomat Hugo Vavrečka (1906), básník, prozaik, dramatik, novinář a politik Viktor Dyk (1906), spisovatel a novinář Rudolf Těsnohlídek (1908), básník, prozaik, dramatik a publicista Jiří Mahen (1910), básník, prozaik, karikaturista a ilustrátor František Gellner (1911), spisovatel, žurnalista, kreslíř a ilustrátor Ondřej Sekora (1921) a mnoho dalších.

Do pražské redakce Lidových novin zřízené v roce 1920 se zapojili kromě jiných např. novinář a spisovatel Eduard Bass (1920), malíř, kreslíř, grafik a karikaturista Hugo Boettinger (1920), spisovatel, dramatik, divadelní, literární a výtvarný kritik, publicista a autor loutkových her František Langer (1920), spisovatelé Karel a Josef Čapkové (1921), spisovatel, humorista a novinář Karel Poláček (1922), žurnalista Ferdinand Peroutka (1924) či novinář, spisovatel, dramatik a filmový scénárista Jan Drda (1937).

V následujícím textu se již ale budeme věnovat pouze osobnostem, v jejichž díle nacházíme zastoupení tvorby pro děti a mládež.

³³ Příloha Lidových novin ke 120. výročí: Lidové noviny 1893-2013 [online]. s. 6 [cit. 2018-01-02]. Dostupné také z: http://data.lidovky.cz/soubory/ln_kultura/A131014_ILA_PANELY1_8.PDF

³⁴ Lidové noviny jako kulturní fenomén 20. století: Sborník textů z literárněvědné konference v Knihovně Václava Havla. Praha: MAFRA, 2013, s. 1. 120 let Lidových novin. ISBN 978-80-260-4902-9.

³⁵ HAZDRA, Zdeněk, ZÍDEK, Petr, ed. Osobnosti Lidových novin: Životní příběhy lidí, kteří vytvářeli nejstarší český deník (1893-1989). Praha: Knižní klub, 2014, s. 15. Universum (Knižní klub). ISBN 978-80-242-4507-2.

2.1.1 Rudolf Těsnohlídek a Jiří Mahen

Autory literatury určené dětským čtenářům byli z redakce v Brně Rudolf Těsnohlídek a Jiří Mahen.

Rudolf Těsnohlídek se narodil 7. června 1882 v Čáslavi, „*kde prožíval své dětství v neutěšených sociálních a společenských poměrech*“³⁶ proletářské rodiny. Odmaturoval v roce 1901 na gymnáziu v Hradci Králové a poté nastoupil na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy studovat „*češtinu, dějepis a franštinu*“,³⁷ ale studium nedokončil.

Během tohoto studia se sblížil s anarchistickou literární skupinou kolem S. K. Neumanna a jeho „olšanské vily“. Debutoval roku 1901 pod pseudonymem Arnošt Bellis básní *Kdes v šeru*, kterou otiskl v brněnském časopise *Morava*. Byl vůdčí osobností volného literárního sdružení *Syrinx*, jehož členem byl mimo jiné např. Jiří Mahen, a časopisů *Moderní život* a *Obzory*.

Po smrti své první ženy se přestěhoval na Moravu, „*kde se po krátké spolupráci s Neumannovým Moravským krajem ocitl bez prostředků a přijal v roce 1908 nabídku stát se soudničkářem brněnských Lidových novin*“,“ jímž zůstal až do své smrti v roce 1928.³⁸ Pro tyto listy napsal na tisíc soudniček.

S redakcí *Lidových novin* se pojí i Těsnohlídkovo tragické úmrtí. Tento bezpochyby nadaný spisovatel zde totiž 12. ledna 1928 dobrovolně ukončil své vleklé psychické problémy. Pochován byl do čestného hrobu v Brně na Ústřední hřbitově.

Jméno Rudolfa Těsnohlídka bývá tradičně spojováno s *Liškou Bystrouškou* (1920), která „*vznikla jako literární doprovod ke kresbám malíře Stanislava Lolka*“ a která „*dala podnět k proslulé opeře Leoše Janáčka*.“³⁹ Kromě této knihy však pro děti napsal povídkový cyklus obrazů z přírody *Čimčirínek a chlapci* (1922) s podtitulem „*povídka jednoho léta*“, veršovanou pohádku o sokolském sletu *Zlaté dni* (1926), pohádkový románek *Nové království* (1927), humoresku s veršem z hmyzí říše *Cvrček na cestách* (1927) a verše o sokolství

³⁶ CHALOUPKA, Otakar a kol. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 425.

³⁷ HRABÁK, Josef. *Rudolf Těsnohlídek*. Praha: Melantrich, 1982, s. 20. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti.

³⁸ HAZDRA, Zdeněk, ZÍDEK, Petr, ed. *Osobnosti Lidových novin: Životní příběhy lidí, kteří vytvářeli nejstarší český deník (1893-1989)*. Praha: Knižní klub, 2014, s. 52. Universum (Knižní klub). ISBN 978-80-242-4507-2.

³⁹ MACHALA, Lubomír a kol. *Panorama české literatury: 1. DÍL (do roku 1989)*. Praha: Knižní klub, 2015, s. 197. Universum (Knižní klub). ISBN 978-80-242-4818-9.

Rolníčka. V roce 1937 vyšlo posmrtně *O zakleté Lúčance*, „pohádkové to zpracování osudu tak Těsnohlídkem milovaných Demänovských jeskyň.“⁴⁰

Vyprávění o vychytralé lišce bylo otiskováno na pokračování ve formě samostatných fejetonů v Lidových novinách na jaře roku 1920. Knižně byla vydána o rok později „(bez udání letopočtu), pak již za autorova života nevyšla.“⁴¹ Dle Hrabáka (1982, s. 85) stojí ze žánrového hlediska na rozhraní „střední“ a „velké“ prózy, tedy mezi povídkou a románem. Dle rázu informací má však podle jeho názoru blíže k románu.

Těžištěm tohoto románu je svět zvířat, která žijí nespoutaně ve volné přírodě. Tento svět zvířat ale není úplně izolován od světa lidí, „naopak se oba světy stále konfrontují, lidé jsou nazíráni očima zvířat a naopak.“⁴² Tím vzniká dvojí projekce téže skutečnosti. Autor ukazuje svět z dvojí perspektivy (poukazuje na určité období mezi světem lidským a světem zvířecím), ale nenechává nás na pochybách, že ten svět, jenž je civilizací nezkažený, je lepší.

Děj příběhu odehrávající se v bílovických lesích je velmi jednoduchý. Lidské postavy podobně jako ty zvířecí zobrazují autorovo porozumění pro nedostatky, chyby a přirozené vlastnosti. Zvířecí postavy zde nejsou zlidšťovány ve věcech podstatných, i když jsou jim propůjčovány některé znaky lidských převleků. Veškeré konflikty (např. mezi liškou a revírníkem) působí spíš jako hra nebo sportovní zápolení, proto se celé vyprávění nese v optimistickém duchu a také zakončení je smírné – jako by si oba světy uvědomily, že musí žít vedle sebe, a proto zde „vládne dobrá, vlídná pohoda nezkalené radosti, potěšení z prostého života.“⁴³

Z jazykového hlediska „je to kouzelná píseň sytého a prostého života, vyprávěná oprostěným jadrným jazykem, v němž autor užívá prvků moravských nářečí, ale velmi uměřeně, především v obratných a bryskních dialogích.“⁴⁴ Daleko ukázněněji než v prózách pro dospělé zde také pracuje s kompozičními prostředky, protiklady (nejen světa zvířat a světa lidí, ale i čistoty přírody a „podnapilé humoresky tří přátel“), již zmíněnými prvky dialektu v přímých řečech mísícími se se spisovnou češtinou.

⁴⁰ TĚSNOHLÍDEK, Rudolf. *O zakleté Lúčance*. Praha: Fr. Borový, 1937.

⁴¹ HRABÁK, Josef. *Rudolf Těsnohlídek*. Praha: Melantrich, 1982, s. 85. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti.

⁴² Tamtéž, s. 86

⁴³ CHALOUPKA, Otakar a kol. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 427.

⁴⁴ Tamtéž

Druhou Těsnohlídkovou nejčastěji vydávanou knihou a zároveň umělecky nejcelistvější a nejhlubší je sled obrázků z přírody *Čimčirínek a chlapci* vyprávějící o přátelství vrabce s dětmi. Podobně jako v *Lišce Bystroušce*, které je „*tematicky i duchem nejbližší*“,“⁴⁵ se zde mísí svět lidí se světem zvířecím, jenž je opět vykreslen jako ten lepší, a vyprávění se nese v optimistickém duchu. V této povídce však na rozdíl od Lišky „*panuje mezi lidmi a přírodou vlídný soulad, ovšem vyprávění je tesklivější*“,“⁴⁶ protože převládají pocity smířlivé rezignace a lítost nad pomíjivostí dětství, které zároveň oslavuje. Tato povídka má také didaktičtější charakter, což je patrné z porůznu roztroušeného poučování.

Posledním hodnotnějším dílem, které přežilo svou dobu, je poetická pohádka pojednávající o stvoření světa, slovenských hor a Demänovských jeskyní *O zakleté Lúčance*, jež stejně jako *Liška Bystrouška* vycházela nejprve v Lidových novinách v roce 1927 a knižně byla vydána až o deset let později. Jak tvrdí Hrabák (1982, s. 131), tato kniha je vrcholným projevem Těsnohlídkova pesimismu vyjádřeného v próze. „*Plně se zde uplatňuje Těsnohlídkova představitivost a bohatost emocionální*“⁴⁷ a jeho vztah k přírodě a přírodním mýtům, proto i název díla vychází z ponorné říčky Lúčanky, „*jejíž jméno připomíná slovenské slovo „lúč“ (v české překlada „louč“, tedy paprsek či světlo)*“⁴⁸ Prvky pohádkové (postavy krále, princezny, trpaslíků apod.) se zde prolínají s prvky pověsti etiologické (výskyt řeky) a etymologické (název řeky Lúčanky), nicméně se zde nedodržují základní rysy těchto žánrů, protože „*pověst nesnáší příliš pohádkových živlů (a naopak)*“⁴⁹

Těsnohlídkovým přítelem a spolužákem byl Jiří Mahen, vlastním jménem Antonín Vančura, který se narodil 12. prosince 1882 také v Čáslavi. „*Pocházel ze staré evangelické rodiny, ke které náležel i spisovatel Vladislav Vančura, Mahenův synovec.*“⁵⁰ Na rozdíl od Těsnohlídky odmaturoval na gymnáziu v Mladé Boleslavi a poté se stejně jako on přihlásil ke studiu na filozofické fakultě v Praze, kde vystudoval český a německý jazyk. V této době také patřil mezi návštěvníky Neumannovy olšanské vily a přispíval do mnoha časopisů.

⁴⁵ CHALOUPEK, Otakar a kol. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 427.

⁴⁶ Tamtéž

⁴⁷ Tamtéž, s. 428

⁴⁸ HRABÁK, Josef. *Rudolf Těsnohlídek*. Praha: Melantrich, 1982, s. 132. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti.

⁴⁹ Tamtéž, s. 134

⁵⁰ CHALOUPEK, Otakar a kol. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 233.

Po ukončení studia chvíli působil jako středoškolský profesor, pak odešel do Brna, kde zastával funkci dramaturga Národního divadla v Brně, působil jako redaktor Lidových novin, učitel na konzervatoři a knihovník Městské knihovny v Brně.

Od konce třicátých let trpěl zdravotními problémy, které mu bránily ve společenské aktivitě, což vedlo k depresím. Po okupaci Československa nacisty spáchal 22. května 1939 sebevraždu a byl pohřben na Ústředním hřbitově v Brně.

Pro tvorbu Jiřího Mahena, který je takovým „prvním inovátorem autorské pohádky, kterou můžeme nazvat moderní,“⁵¹ je typické experimentátorství. Pro děti vydal dva pohádkové soubory – *Co mi liška vyprávěla* (1922) pod původním názvem *Její pohádky* (1914) a *Dvanáct pohádek* (1918). V obou souborech jsou patrné mnohé vnější znaky klasické pohádky, nicméně jejich spojení s novými kontexty a významy dává Mahenovým pohádkám autorský ráz. Také „způsob, jakým Mahenovi vypravěči realizují svůj vypravěčský akt, odpovídá samozřejmě intenci Mahenově, jeho životní zkušenosti, jeho širokému pojetí pohádky, její typologické rozrůzněnosti i žánrovým, „příbuzenským“ vztahům a s tím vším souvisící stylizační bohatosti“⁵² (například je využito hovorových výrazů, citoslovcí, rčení, biblismů, apod.).

Ve sbírce *Co mi liška vyprávěla* autor využívá rámcové kompozice. Sám zde „vystupuje pouze v rámcující epizodě, která pojednává o tom, jak získal lišku, jež se stala jeho přítelkyní.“⁵³ Spojovacími momenty jednotlivých pohádkových příběhů, z valné části zvířecích a bližících se bajce, které vypráví liška, jsou dílčí situace, jako např. večerní rozhovor či procházka lesem. Existují zde tedy dvě narativní roviny – v rámcující epizodě je vypravěčem autor a jeho vyprávění je v ich-formě a v jednotlivých pohádkových příbězích je vypravěčkou liška, která vždy využívá er-formu vyprávění. „Mahenův odstup od světa fikce je však jen vnějším formálním příznakem. Ve skutečnosti určuje jeho autorský subjekt ideovou náplň i výrazové prostředky všech pohádek.“⁵⁴

⁵¹ ČENKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: Adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Praha: Portál, 2006, s. 137. ISBN 80-7367-095-X.

⁵² VAŘEJKOVÁ, Věra. *Pohádky Jiřího Mahena*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1996. s. 41. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1439-3.

⁵³ ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. Praha: Albatros, 1989, s. 174.

⁵⁴ ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. Praha: Albatros, 1989, s. 174.

Je zde patrný autorův „odmítavý vztah k „všemocným“ pohádkovým silám zla a jeho děsivým, nečistým, báchorečným ztělesněním“⁵⁵ a naopak láskyplný a poetický vztah ke všemu živému, což dokazuje četnými motivy přírody a obrazy boje proti jejím škůdcům. To můžeme pozorovat například v pohádce *Zlatá lilie*. V některých pohádkách (*O rozsmarném světě-obráceném světě*) se zrcadlí jak kritická skepse intelektuála, tak básnická touha po harmonickém řádu krásy a lásky.

Jazyk a styl ve vyprávění či charakter a psychologie postav mají dramatickou i literární úroveň. Většina pohádek je pojata jako etiologické vyprávění, které „v duchu starých mýtů“ zdůrazňuje „základní pravidla lidské existence, sociální etiky, zákony přírody i zdravého rozumu.“⁵⁶ Obsah i ideové zaměření jednotlivých příběhů se vymyká tradiční struktuře klasických pohádek (je zde využito volného povídkového rozvíjení „poeticko-alegorických představ, jejichž významy i dobově aktuální poselství sahají daleko za myšlenkový obzor folklórních pohádek“⁵⁷ – viz pohádka *První ježek*). Z toho je patrné, že se autor snaží sloučit nové myšlenky a životní postoje či novou životní realitu a morálku s tradiční pohádkovou atmosférou.

Ve druhé pohádkové sbírce s názvem *Dvanáct pohádek* jsou uplatňovány v podstatě stejné principy, nicméně sbírka je typově pestřejší a nese patrnější stopy válečné atmosféry. „Je zřejmé, že se pohádky rodily ve chvílích úzkosti a smutku, že je Mahen nepsal příležitostně, že v nich vypověděl bolestné ustrnutí nad člověkem, i víru, že v prostém lidu je čisté, ryzí jádro, že bude, musí být – vzdor krutému nečasů – lépe.“⁵⁸

Autor se také mnohem více přiklání k moravské tradici, a to nejen v jednotlivých látkách, ale i v konkrétní lokalizaci příběhů („*Hmota a vůně těchto pohádek, odehrávajících se v chudičkových dědinách a kopaninách, je typicky moravská, sytě domácká, podšitá neodolatelným humorem a při tom nesmírně poetická.*“). Nadpřirozené síly mají podstatně větší slovo, což se pojí s kontrastem zla či krutosti (*Kopaničář a kohout*) a náboženské víry (*Stvoření světa*), křesťanského humanismu (*Včelí dědeček*), spravedlnosti a lásky. Všechny postavy, ať už zvířecí, lidské, či nadpřirozené, jsou komplexnější a „*jakoby z jednoho těsta, drží se pevně při zemi, napojeni pradávno lidovou moudrostí a folklórní obrazivostí.*“⁵⁹

⁵⁵ CHALOUPEK, Otakar a kol. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 235.

⁵⁶ Tamtéž

⁵⁷ Tamtéž, s. 175

⁵⁸ Tamtéž, s. 235

⁵⁹ Tamtéž

Sbírka je typově pestrá, obsahuje nejen příběhy etiologické (*Stvoření světa*), ale také příběhy démonické (*Mlynářův student*), fantasticko-novelistické (*Hrobař a smrt*) nebo odvozené od syžetů kouzelných pohádek (*Vašíček a lěší*). Některé texty jsou laděny humorně, jiné jsou vážné, temné až drastické.

2.1.2 Bratři Čapkové

Pravděpodobně nejnámějšími a nejvýznamnějšími představiteli literatury pro děti a mládež z pražské redakce Lidových novin jsou bratři Čapkové, přestože tito literáti do dětské literatury nezasáhli nikterak početně.

Mladším, avšak literárně tvořivějším, byl Karel, který se narodil 9. ledna 1890 v Malých Svatoňovicích. Studoval gymnázium v Hradci Králové, Brně a Praze. Již v této době započal svou publikační činnost. Po maturitě studoval na filozofické fakultě Karlovy univerzity, kterou ukončil doktorátem. Poté „*byl krátký čas knihovníkem, pak redaktorem pražských Lidových novin, v nichž pravidelně publikoval své sloupky, fejetony, causerie atd. Publikoval též v Lumíru, Přítomnosti, Stopě, Panoramě aj.*“⁶⁰

Hlásil se k názorům Moderní revue, patřil k autorům Almanachu na rok 1914. „*Vlastní Čapkovu literární dílo vyrůstalo z atmosféry moderny před první světovou válkou, postupně se jí však vzdalovalo a přes polohy pragmatického humanismu, soustředěného k obrazu všedního života prostých lidí, jednoduchých obyčejných starostí a radostí každého dne se dobíralo k hlubšímu poznání životní reality*“⁶¹ a vyústilo ve varování před nebezpečím fašismu a popření lidských svobod a hodnot. Svým konáním se stal jedním z nejvýznamnějších představitelů té části meziválečné generace, která až osudově spojila první republiku s demokracií a jejím představitelem T. G. Masarykem. Z toho důvodu ho mnozí odpůrci nazývali hradním spisovatelem.

Karel Čapek byl opakovaně navrhován na Nobelovu cenu za literaturu, kterou však nikdy nezískal. Zemřel na zápal plic 25. prosince 1938, pohřben je na Vyšehradském hřbitově.

⁶⁰ CHALOUPKA, Otakar a Jaroslav VORÁČEK. *Kontury české literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1979, s. 155.

⁶¹ CHALOUPKA, Otakar a kol. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 61.

Prvním významným krokem Karla Čapka, kterým vstoupil do literatury pro děti a mládež, bylo vytvoření třísvazkového edičního experimentu *Nůše pohádek* (1918 – 1920), „do níž na jeho výzvu přispělo bezmála půl sta autorů⁶² (mnozí z nich vůbec jedinou pohádkou, kterou v životě napsali, například S. K. Neumann nebo Arne Novák).“⁶³ Odmítal pouze texty epigonské, úpadkové a komerční, nicméně těžiště spočívalo v pohádkách autorských. (Šmahelová, 1989, s. 173) Tento soubor „programově popíral námitky proti pohádce a její funkci, které tehdy někteří odpůrci pohádek projevovali“ a „představoval protipól stále častějším edicím čistě komerčním, které ze čtenářské obliby pohádek nevybíravě těžily.“⁶⁴

Vlastní literární schopnosti, které se vyznačují vypravěčským talentem hýřícím „bohatou slovní zásobou a fabulační schopností“ doplněnou „virtuozitou přímo žongléřskou“, kdy střídá „nápadité situace, zápletky“ a „dostavují se typické happy endy,“⁶⁵ pak v literatuře pro děti a mládež Karel Čapek zúročil vytvořením autorských pohádek, které vydal souborně v knize *Devatero pohádek a ještě jedna od Josefa Čapka jako přivažek* (1932). Dále pro děti vydal prózu *Dášeňka, čili Život štěněte* (1933), posmrtně ještě vyšel autorem připravený soubor fejetonů a sloupků *Měl jsem psa a kočku* (1939).

Souborem autorských pohádek Karel Čapek pokračoval ve svém boji o pohádku. Tímto dílem „dokázal, že v pohádce vidí žánr hodnotný a perspektivní, a sám ke směřování jeho perspektiv zásadním způsobem přispěl.“⁶⁶ Pohádek bylo původně jedenáct, nicméně dvě z nich nebyly do *Devatera* zařazeny. Liší se od zbytku pohádek jak svými názvy – *O začarovaném tulákovi* a *O šťastném chalupníkovi*, tak charakterem. První z nich se celkovému souboru vymyká svou vážností a náročným parabolickým charakterem, čímž připomíná spíše prózy symbolistní či expresionistické, druhá pak je přímou adaptací lidové látky. (Vařejková, 1994, s. 16)

Karel Čapek svým „uměleckým činem *Devatera* pohádek, které mu byly záměrně návratem k tvůrčí prapodstatě pohádky, otevřel širokou, dodnes zdaleka nevyužitou cestu k moderní pohádce.“⁶⁷

⁶² Pozn. Dle *Přehledu vývoje literatury pro děti a mládež* (Janáčková, 2009, s. 28) bylo autorů přesně čtyřicet čtyři.

⁶³ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Česká autorská pohádka*. Brno: CERM, 1998, s. 6. ITEM. ISBN 80-7204-092-8.

⁶⁴ CHALOUPKA, Otakar a kol. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 63.

⁶⁵ GEBHARTOVÁ, Vladimíra. *Literatura pro děti: (s ukázkami textů)*. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, s. 47.

⁶⁶ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Pohádky Karla Čapka*. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 4. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-0932-2.

⁶⁷ Tamtéž, s. 18

Ve svých vždy dokonale literárně stylizovaných pohádkách čerpá inspiraci z folklorního, kontaktního a improvizujícího vypravěčství. Jeho vypravěčská situace je dvojího typu. Buď se předpokládá jako danost a v textu se realizuje příslušnými slohovými a kompozičními prostředky, které navozují komunikativní vztah mezi vypravěčem a latentně přítomným, blíže necharakterizovaným posluchačem (zpravidla dítětem, i když některé pasáže a užití prvky jsou spíše bližší dospělým), tudíž vynalézavě experimentuje s fikcí přítomného vypravěče („*hovorový jazyk i četná přímá oslovení posluchačů mají zdůraznit dojem bezprostředního mluveného projevu*“),⁶⁸ což se projevuje například *Ve velké pohádce doktorské*; nebo, podobně jako u Mahena, „*je „materiálně“ vytvářena zosnováním rámcového útvaru,*“⁶⁹ například u *Pohádky psi* či *Pohádky vodnické*.

Jak již bylo naznačeno, Čapek ve svých pohádkách „předstírá“ improvizaci, baví nejen komikou slovní, ale i situační, zhodnocuje vtipné nápady a nevyhýbá se odbočkám. Mísí postupy drobných epických žánrů, jako jsou bajka, pověst nebo třeba vzpomínka, absorbuje prvky reportáže, detektivky či legendy a neméně ochotně se pozastaví i v lyrickém zasnění. Může se proto zdát, že jeho pohádky jsou negací, promyšleným rušením pohádkové iluze lidové pohádky. Čapek totiž předpokládá, že čtenář zná lidové pohádky, proto užívá jejich kouzel, ale současně se domnívá, že v ně čtenář nevěří (viz Genčiová, 1969, s. 31). Může se jevit, že jeho kouzelné proměny, které jsou prostředkem vyjadřujícím mezilidské vztahy, a tak jsou jeho nadpřirozené pohádkové postavy zpravidla obyčejní trpící a cítící lidé, zbavení nadzemskosti, jimž není cizí nic lidského, ani směšnost, zdánlivé kouzlo utvrzují. „*Ale tím, že je staví do důvěrně známého, zcela civilního světa své současnosti, v němž se vedle kouzelníků pohybují „detektývové“, policejní radové, vedle vodníka, trpícího revmatismem, pan doktor; tímto kontrapunktem kouzla a všednosti dosahuje destrukce tradiční pohádky, tvoří útvar, pro který by se spíše hodil název antipohádka.*“⁷⁰ Je známo, že Čapek je příliš tvůrčí osobnost, tudíž „*konstruuje, stylizuje i mystifikuje, transformuje, i s použitím tradičních motivů vytváří zcela svůj, svébytný pohádkový útvar, v němž stabilizovaná žánrová charakteristika se dělí o dominantní postavení s jeho vlastním tvůrčím přínosem, ke kterému neodmyslitelně patří i teoretické promyšlení pohádky jako druhu.*“⁷¹

⁶⁸ GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 31.

⁶⁹ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Pohádky Karla Čapka*. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 7. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-0932-2.

⁷⁰ Tamtéž

⁷¹ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Pohádky Karla Čapka*. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 9. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-0932-2.

Ve svých pohádkách si pohrává s fakty, čímž „zphádkověl“ civilní, všední život, s výchovným záměrem. Své pohádky tedy nekomponuje jako boj dobra se zlem, ale poukazuje na nedobré lidské vlastnosti, jako jsou chamtivost, lakota, sobectví či lhostejnost, kvůli kterým „lidé ztrácejí kvality svého lidství – smysl pro krásu, pro poezii, pro fantazii, pro pochopení někoho druhého, něčeho jiného, pro vykročení z kruhu stereotypního jednání a cítění, individuálního omezení.“⁷²

Dokonalost všech pohádek oživila autorský zájem o pohádku a přispěla k otevření nové tradice tzv. moderní pohádky v české literatuře.

Osobitost Čapkova stylu můžeme pozorovat i ve dvou drobných knížkách, které věnoval dětem. Jak *Dášeňka, čili Život štěněte*, tak *Měl jsem psa a kočku*, jehož součástí se později stala i již zmíněná *Dášeňka*, látkově čerpají z autorových vlastních zážitků se zvířaty. Čapek zde prokázal „vypravěčskou živost, citlivost, smysl pro vnímání a představivost dítěte i pro dětskou oblibu humoru.“⁷³ Zvláště *Dášeňka*, kterou lze také zařadit do pohádky, jelikož je kniha doplněna pohádkami pro *Dášeňku*, získala u čtenářů značnou popularitu pravděpodobně proto, že je jakýmsi „deníkem“ štěněte, ve kterém převažuje pozorovatelský, popisný přístup. Veškerá vyprávění jsou navíc doplněna obrázky a především autentickými fotografiemi, jejichž autorem je sám Karel Čapek.

Karlův starší bratr Josef se narodil 23. března 1887 v Hronově. Po absolvování obchodní školy vystudoval Uměleckoprůmyslovou školu v Praze, kde se poté usadil a působil jako volný výtvarník. V roce 1911 spoluzaložil Skupinu výtvarných umělců a redigoval její časopis *Umělecký měsíčník*, o rok později vstoupil do umělecké skupiny Mánes, kde redigoval *Volné směry*. Kromě těchto listů působil především v *Lidových novinách*, *Lumíru*, *Červnu*, *Stopě* a časopisech pro výtvarné umění.

Počáteční literární tvorba Josefa Čapka je spjata s *Almanachem* na rok 1914. „*Vedle časopisecky publikovaných próz vydává společné soubory próz se svým bratrem Karlem, s nímž píše i divadelní hry.*“⁷⁴

⁷² VAŘEJKOVÁ, Věra. *Pohádky Karla Čapka*. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 16. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-0932-2.

⁷³ CHALOUPKA, Otakar a kol. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 64.

⁷⁴ CHALOUPKA, Otakar a kol. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 58.

Svůj výtvarný talent zúročil nejen v četných výtvarných skupinách, ale také v ilustracích nikoli jen svých knih pro mládež. Ilustroval například dětské knížky Karla Čapka, Karla Poláčka, Eduarda Basse či Václava Řezáče.

1. září 1939 byl zatčen gestapem a po celou válku vězněn v různých koncentračních táborech, z kterých se již nevrátil. Pravděpodobně zemřel za epidemie tyfu v dubnu 1945.

Josef se do dětské paměti zapsal především svými povídkami pro děti, která jsou svým dialogickým charakterem pojata tak, že autor nepovídá dětem, ale povídá s dětmi. „Z jednéh sám záhy sestavil *Povídání o pejskovi a kočičce* (1929), zbylé rozprávky shrnul po jeho smrti do knížky nazvané *Povídejme si, děti* Miroslav Halík⁷⁵ v roce 1954. Kromě těchto dvou knih ještě napsal pohádku *Můj tlustý pradědeček a loupežníci*, jejíž první verze se objevila v *Nůši pohádek* (1918) a druhá pak pod názvem *První loupežnická pohádka – O tlustém pradědečkovi a loupežnících* jako přívažek k *Devateru pohádek* bratra Karla. „Čapek sám tuto pohádku dramatisoval pod názvem *Dobře to dopadlo aneb Tlustý pradědeček, lupiči a detektivové*“ v roce 1932.⁷⁶ Premiéru měla 29. prosince 1932 v Národním Divadle v Praze.⁷⁷

Jak již název napovídá, ústředním párem *Povídání o pejskovi a kočičce* s podtitulem *Jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech* jsou zvířata pes a kočka. Dle Opelíka (1997, s. 113) jsou tyto hlavní postavy vylíčeny s lehkou ironií, kdy „*má kočička-ženská vždycky pravdu a vždycky poslední slovo vůči pejskovi-mužskému, ale pejskovi se aspoň přiznává lepší informovanost v politice.*“⁷⁸ Autor se skrz tyto hlavní postavy, které se svou hravostí, chováním, nápady, dialogy a imitováním dospělých podobají dětem, snaží sdělit svůj základní výchovný vzkaz – navzdory známým rčením „Mají se rádi jako pes a kočka“ nebo „Jsou na sebe jako pes a kočka“ jsou pejsek s kočičkou z Čapkových povídaní příkladem solidarity a tolerance. „*Josef Čapek se vždy snažil nenápadně působit na dětského čtenáře, vychovávat ho ke slušnosti, pořádku, pracovitosti a lidské snášenlivosti.*“⁷⁹

⁷⁵ OPELÍK, Jiří. Slovo k dospělým čtenářům. ČAPEK, Josef. *Povídání o pejskovi a kočičce: Jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech*. 20. Praha: Albatros, 1997, s. 116. ISBN 80-00-00578-6.

⁷⁶ CHALOUPKA, Otakar a kol. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 59.

⁷⁷ KŘÍČKA, Jaroslav a Josef ČAPEK. *Dobře to dopadlo aneb tlustý pradědeček, lupiči a detektivové: Zpěvohra o dvou dějstvích pro malé i velké děti. Klavírní výtah se zpěvy*. Praha: Fr. Borový-Hudební matice Umělecké besedy, 1933.

⁷⁸ OPELÍK, Jiří. Slovo k dospělým čtenářům. ČAPEK, Josef. *Povídání o pejskovi a kočičce: Jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech*. 20. Praha: Albatros, 1997, s. 113. ISBN 80-00-00578-6.

⁷⁹ JANÁČKOVÁ, Blanka. *Přehled vývoje literatury pro děti a mládež*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2009, s. 38. ISBN 978-80-7414-146-1.

Josef Čapek v tomto díle navodil atmosféru živého vypravěčství – povídání s posluchači či čtenáři – a rozehrál „škálu humoru od situační komiky až do absurdních poloh“.⁸⁰ Proto si v něm najdou zalíbení jak děti, tak dospělí čtenáři, kteří si „některé Čapkovy „zábavnosti“ dovedou vychutnat přece jen lépe.“⁸¹ Může se zdát, že by takové povídání „svedl napsat každý, bylo však zapotřebí řady předpokladů, aby vzniklo a dosáhlo tak jistotného tvaru.“⁸² Takovými předpoklady jsou podle Opelíka (1997, s. 114) samo niterné ustrojení autora a jeho obdiv pro dětské kvality, autorova umělecké zkušenost a otcovství. Sám Josef Čapek pak přidává ještě jeden, nejdůležitější předpoklad – zkušenost dětství.

Celé povídání o pejskovi a kočičce má dějovou přirozenost, je prokládáno krátkými pohádkami (*O pyšné noční košilce*) a autorským slovem, čímž se udržuje nejen neustálý kontakt se čtenářem, ale i kompoziční celistvost.

Také druhý soubor Čapkových povídaní, který nese název *Povídejme si, děti*, je pedagogického rázu. „V těchto fingovaných rozhovorech s dětmi si autor bere na přetřes opravdu jen výchovné problémy, ale dokáže se o nich rozhovořit tak zajímavě, přirozeně a žertovně zároveň, že pocit nudy nad nimi ani nenapadne.“⁸³

Pohádka *O tlustém pradědečkovi a loupežnících* je, podobně jako ty napsané Karlem Čapkem, založená na jazykové komice. Avšak zatímco Karlova jazyková komika postavená na hře se slovy nemusí být dětem vždy zcela srozumitelná (například když si hraje se slovem proletář v *Pohádce ptačí*), Josef využívá věty a slova, jejichž významy jsou dětem blízké či v textu odhalené tak, aby je dětské čtenáři bez problémů pochopili (to je patrné v hádance „Kdo má své v cizí kapse?“, jež Kujón pokládá pradědečkovi). Podobně jako v obou „povídaních“, ani tady se nezapře Josefův vrozený pedagogický takt, ale i cit pro dětského čtenáře.

⁸⁰ GEBHARTOVÁ, Vladimíra. *Literatura pro děti: (s ukázkami textů)*. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, s. 49.

⁸¹ OPELÍK, Jiří. Slovo k dospělým čtenářům. ČAPEK, Josef. *Povídání o pejskovi a kočičce: Jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech*. 20. Praha: Albatros, 1997, s. 113. ISBN 80-00-00578-6.

⁸² OPELÍK, Jiří. Slovo k dospělým čtenářům. ČAPEK, Josef. *Povídání o pejskovi a kočičce: Jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech*. 20. Praha: Albatros, 1997, s. 116. ISBN 80-00-00578-6.

⁸² CHALOUPKA, Otakar a kol. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 114.

⁸³ GEBHARTOVÁ, Vladimíra. *Literatura pro děti: (s ukázkami textů)*. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, s. 49.

2.1.3 Karel Poláček

Podobně jako bratři Čapkové, ani Karel Poláček nepřispěl do literatury pro děti a mládež velkým množstvím literárních děl.

Tento autor židovského původu se narodil 22. března 1882 v Rychnově nad Kněžnou do rodiny obchodníka se smíšeným zbožím. Navštěvoval obecnou školu a poté gymnázium v Rychnově nad Kněžnou, avšak „*tento ústav opustil v kvintě zjistiv, že neprospívá z jazyka latinského, řeckého, českého a německého, matematiky, dějepisu a fyziky.*“⁸⁴ Přestoupil tedy na gymnázium do Prahy, kde v roce 1912 odmaturoval. Poté se rozhodl studovat práva, která však nedokončil, protože „*byl odveden a vojančil postupně na ruské a srbské frontě.*“⁸⁵ Zde vydržel až do konce války.

Kromě Lidových novin, ve kterých působil jako soudničkář a z nichž byl celkem třikrát vyhozen, působil i ve čtrnáctideníku Štika venkova, Nebojsovi, Národních listech či Tribuně.

V červenci 1943 byl transportován do Terezína, kde psal o životě v táboře a různé přednášky, aby si zachoval zdravý rozum. O měsíc později získal místo přednášejícího v cyklu přednášek na různá témata.

19. října 1944 byl transportován do Osvětimi, poté se účastnil tzv. pochodu smrti z Osvětimi do Hindenburgu a následného pochodu do tábora Gleiwitz. Neví se přesně, kdy Karel Poláček zemřel, ale je jisté, že to bylo na cestě do Gleiwitz, a proto se za datum úmrtí považuje 21. leden 1945.

Karel Poláček do literatury pro děti a mládež přispěl pestrou pohádkou *Edudant a Francimor*, která byla původně určena pro jeho dceru Jiřinu a od listopadu 1932 do června 1933 ji publikoval „časopis vzdělané ženy“ *Eva*. Knižně pak byla vydána v roce 1933. „*Posmrtně vyšel lyricky humorný příběh o dětství rychnovských kluků Bylo nás pět (1946).*“⁸⁶

Edudant a Francimor je moderní pohádka, v níž se prolínají prvky modifikované pohádkové s příběhem z dětského života. Oproti tvorbě Karla Čapka, který inklinoval k propojení pouze pohádkových motivů s motivy moderní civilizace, se Poláček navíc snaží

⁸⁴ TYDLITÁT, Jan (ed.). *Karel Poláček a divadlo: Tereziánské období ; Vzpomínky ; Poláčekovské kalendárium*. Boskovice: Albert, 2002, s. 217. ISBN 80-7326-012-3.

⁸⁵ Tamtéž, s. 219

⁸⁶ MACHALA, Lubomír a kol. *Panorama české literatury: 1. DÍL (do roku 1989)*. Praha: Knižní klub, 2015, s. 272. Universum (Knižní klub). ISBN 978-80-242-4818-9.

propojit oba prvky s obrazem soudobého dětství. Proto je na rozdíl od Čapka Poláčkova pohádka určena výhradně dětskému čtenáři. Dle Marie Majerové je však tato pohádka příběhem o dvou tvářích. Naráží tím na „*jinotaj posměchu na konvence, sentimentalitu, nemyslivost, nespravedlnost*“, která je zřejmá dospělému čtenáři, zatímco dítě zde vidí pouze „*nezávislou švandu, zkreslující svět, jak ono jej často zkresluje ve své touze po směšnosti*.“⁸⁷

Poláčkův jazyk je zde jednodušší, oproštěnější a adekvátnější pohádkové fantazii, nicméně se i zde uplatňuje „*autorova fabulační schopnost a živost, barvitost jazyka, smysl pro slovní vtíp, paradox a prolínání lexikálních rovin, parodování civilizačních vynálezů i tradičních pohádkových motivů*.“⁸⁸ K navození až groteskně komického efektu je často využíváno rodinných vztahů (třeba směšný vzhled obou bratří); tradiční pohádkové postavy, jako například čarodějnice, vodník či loupežníci, jsou upraveny do pitvorných karikatur a podobně jako u Karla Čapka zasazeny do prostředí reálného světa. Zatímco však Čapek moderní civilizaci ve svých pohádkách glorifikuje, Poláček ji spíše ironizuje.

Bylo nás pět, poslední dílo Karla Poláčka, je autobiografický román, opřený o vlastní zážitky z dětství v Rychnově nad Kněžnou. Byl psán v těžkých dobách protektorátu, „*kdy si Poláček byl dobře vědom ohrožení své vlastní osoby*“⁸⁹ a vzpomínky na dětství v míru mu umožňovaly uniknout traumatu této doby. „*Dokumenty, obrázky svých závětí, k ní tehdy kreslily už děti v Terezíně*.“⁹⁰

V kontrastu s těžkou dobou proto v románu vytváří „*autentickou idylu dětského světa*.“⁹¹ Oproti ostatním Poláčkovým dílům, kde děti vystupují pouze jako epizodické figurky, se zde motiv dětství stává ústředním tématem a děti jsou pak skutečnými románovými postavami.

Přestože toto dílo nebylo primárně určeno dětem, stalo se ihned po vydání spontánně dětskou četbou. Důvodem bylo nejen autorovo dokonalé vcítění se do dětství a pochopení dětského prožívání, ale také neodolatelný jazykový humor, který předává prostřednictvím hlavního hrdiny, chlapce Petra Bajzy, s nímž se ztotožňuje. Petr zde vystupuje v roli vypravěče – komentátora, který všechny zážitky popisuje v první osobě a v přítomnosti z pozice naivního

⁸⁷ TYDLITÁT, Jan (ed.). *Karel Poláček a divadlo: Tereziánské období ; Vzpomínky ; Poláčkovské kalendárium*. Boskovice: Albert, 2002, s. 265. ISBN 80-7326-012-3.

⁸⁸ CHALOUPKA, Otakar a Jaroslav VORÁČEK. *Kontury české literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1979, s. 195.

⁸⁹ CHALOUPKA, Otakar a kol. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 334.

⁹⁰ SVOBODOVÁ, Hana. *Karel Poláček nezemřel*. Boskovice: Albert, 2000, s. 86. ISBN 80-85834-72-3.

⁹¹ Tamtéž, s. 69

dítěte napodobujícího dospělé - „*mechanicky přejímá ustálená rčení ze školy i od dospělých (např. humanistickou periodu), dostávají se mu však do nich bezděčně komické prvky.*“⁹² Využívá slova z nářečí mísící se s obchodnickou hantýrkou, dětskými průpovídkami a archaismy školské češtiny, což má ironizovat banální slovní zásobu maloměšťanů. Jeho vyprávění je vlastně „*posledním svědectvím o pitvorném panoptiku česko-židovského maloměsta.*“⁹³

Důležitým prvkem, několikrát se opakujícím v průběhu celého románu, čímž přerůstá v motiv, je rčení „bylo nás pět,“ podle něhož je román také nazván. Funkcí této repetice je nejen vyvolat jistotu, že tomu tak skutečně bylo, ale také navodit pocit bezpečí či pocitu, že na nic není člověk sám. (Svobodová, 2000, s. 69)

Ačkoli je *Bylo nás pět* románem ze života dětí, i zde se částečně vyskytuje žánr pohádka. Tento jev můžeme pozorovat v pasáži o Petrově nemoci, kde v horečnatém snu putuje do Indie a rozmlouvá s různými exotickými zvířaty, jako jsou například had či slon.

2.1.4 František Langer

Na rozdíl od předchozích autorů z okruhu Lidových novin, zasáhl František Langer do literatury pro děti a mládež mnohostranně.

Narodil se 3. března 1888 v Praze „*v asimilované česko-židovské obchodnické rodině na Královských Vinohradech jako nejstarší ze tří synů.*“⁹⁴ Po gymnáziu vystudoval lékařskou fakultu v Praze a již v tomto období se stýkal s literárními velikány, jako byli například S. K. Neumann, J. Hašek či F. Šrámek.

Kromě toho, že časopisecky publikoval např. v Lumíru, Zlaté Praze, Rudých květech, Národních listech apod., byl také členem Skupiny výtvarných umělců a dramaturgem Městského divadla na Vinohradech. Jako lékař se účastnil první světové války, druhou světovou válku prožil v exilu (nejprve ve Francii, pak v Anglii), kde spolupracoval s BBC. Byl spoluzakladatelem Haškovy Strany mírného pokroku v mezích zákona, kde působil v kabaretu U bratří Makabejských, a delegátem na kongresech mezinárodní spisovatelské

⁹² LEHÁR, Jan, Alexandr STICH, Jaroslava JANÁČKOVÁ a Jiří HOLÝ. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. dopl. vyd. Praha: Lidové noviny, 2006, s. 645. Česká historie, sv. 4. ISBN 80-7106-308-8.

⁹³ SVOBODOVÁ, Hana. *Karel Poláček nezemřel*. Boskovice: Albert, 2000, s. 76. ISBN 80-85834-72-3.

⁹⁴ BIEBLOVÁ, Marie a Milena VOJTKOVÁ. *František Langer slovem a obrazem: vzpomínky na Františka Langera, kresby a karikatury*. Praha: Akropolis, 2008, s. 8. ISBN 978-80-86903-88-0.

organizace PEN klub. Patřil do okruhu Čapkových pátečníků a až do své smrti stál v čele Společnosti bratří Čapků.

Po návratu z exilu do Prahy byl povýšen na generála a stal se národním umělcem, ale „*po únoru 1948 musel z armády odejít a byl téměř úplně umlčen.*“⁹⁵ Zemřel 2. srpna 1965 a je pochován na Vyšehradském hřbitově.

Své zkušenosti z oblasti divadla zúročil v loutkových hrách pro děti převážně na tradiční náměty, které však v tvorbě pro děti a mládež nedosáhly takové závažnosti jako ostatní Langerova díla. Nejprve je publikoval v různých periodících a poté knižně vydal pod názvy *Princ Kašpárek a jeho koníček* (knižně 1931), *Perníková chaloupka* (1932), *Kašpárek jako detektiv* (1932), *O čem král doma nevěděl* (1932), *Zlá princezna a hodný drak* (1932), *Kaprál ve městě lhářů* (rozmnoženo divadelní agenturou ČDJL (Dilia) v nedatovaném vydání okolo roku 1950), *Pivoda, vodník pod vyšehradskou skálou* (agentura ČDJL (Dilia) 1951) a *Tři pomocníci* (z pozůstalosti).⁹⁶

Kromě již zmíněných loutkových her přispěl František Langer do literatury pro děti a mládež pověstmi, které vydal v souboru *Pražské legendy* v roce 1956, povídkovým souborem *Železný vlk* (1920), a prózami *Pes druhé rotý* (1923), *Bratrstvo bílého klíče* (1934) a *Děti a dýka* (v Londýně vydáno roku 1942, u nás 1946).

Nejpopulárnějším dílem pro děti a mládež se stalo *Bratrstvo bílého klíče* s podtitulem *Příběhy o klucích a pro kluky*. Jedná se o „*příběh z dětského života, klukovský román plný kamarádství, napínavého děje a pronikavého poznání dětské mentality, v němž na rozdíl od uzavřené příběhovosti tehdy obvyklých chlapeckých próz jsou dětští hrdinové přirozenými chlapci v běžné životní situaci hry, dobrodružné zvědavosti a reálných problémů svého světa.*“⁹⁷ Do kontextu tehdejší literatury tedy tato próza vstoupila jako „*objevný a novátorský tvůrčí čin.*“⁹⁸

⁹⁵ BIEBLOVÁ, Marie a Milena VOJTKOVÁ. *František Langer slovem a obrazem: vzpomínky na Františka Langeru, kresby a karikatury*. Praha: Akropolis, 2008, s. 9. ISBN 978-80-86903-88-0.

⁹⁶ VOJTKOVÁ, Milena. Ediční doslov. LANGER, František. *Pro loutkové divadlo: Hry pro loutkové divadlo a články o něm*. Praha: Divadelní ústav, 2005, 183 - 191. ISBN 80-7008-183-x.

⁹⁷ CHALOUPKA, Otakar a Jaroslav VORÁČEK. *Kontury české literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1979, s. 177.

⁹⁸ CHALOUPKA, Otakar a kol. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 223.

I tehdejší literární kritika ocenila překonání v té době obvyklých schémat chlapecké literatury, jež se vyznačovala situačním a myšlenkovým uzavřením do konstrukce dětských her a prázdninových dobrodružství izolovaných od reality života. Kladně ohodnotila především autorovo umění zachytit děti v aktivních činnostech, které mají reálné zakotvení.

Zobrazují se zde různá témata, jež jsou oblíbená v četbě pro chlapce. V několika příbězích, které tvoří jakési pásmo bez vnějšího ohraničení, se tak vyskytuje například kriminální, dobrodružná či rodinná zápletka. Autor také využívá dětem blízkého humoru a mluvy (např. přezdívky, které si chlapci vymýšlí). Podobně jako například Josef Čapek, i Langer se snaží nenápadně výchovně působit na čtenáře. Ukazuje mu důležité životní hodnoty na příkladech, čímž se snaží čtenáře navést k tomu, aby sám přišel na to, co je správné.

Próza *Děti a dyka*, „příběh o dětech z vesnice u Kladna a o boji s německým gestapem,“⁹⁹ byla napsána již v Paříži 1939. Reagovala na válečnou dobu a vyjadřovala autorovo „nekompromisně protifašistické citění.“¹⁰⁰ Na rozdíl od *Bratrstva bílého klíče* jí chybí bezprostřednost, je méně spjatá s prožíváním dítěte a převládají v ní myšlenkové konstrukce, které mají za cíl upevnit národní hrdost. Protože byla psána v exilu, postrádá přesnost v popisování některých událostí, jež se odehrávaly „doma“.

Dle Ireny Kraitlové (2004, s. 523) lze tuto prózu chápat také jako aktualizovanou pohádku. Kraitlová tvrdí, že se zde vyskytuje určité množství pohádkových prvků, kterými jsou boj dobra se zlem, kdy je dobro perzonifikováno do „pravého pohádkového hrdiny“ sirotka Jarky a zlo naopak do „temných postav gestapáků,“ symbolika či zasazení děje v duchu tradiční lidové pohádky do obyčejné vesnice. „V závěru příběhu na pohádkově dobrý konec – naděje na budoucí vítězství spravedlnosti nad bezprávím – navazuje dodatečně vložené nepohádkové memento s odkazem na tragický osud Lidic,“ vypálené vesnice poblíž Kladna.¹⁰¹

Podobně jako *Děti a dyka*, také povídkový soubor *Železný vlk* s podtitulem *Příběhy z naší anabáze* (čímž je naznačeno, že v povídkách stojí v popředí osudy především českých vojáků) vznikl v zahraničí, konkrétně v Rusku. Společně s prózou *Pes druhé roty* v něm Langer čerpá námět z tzv. legionářské tematiky „na úrovni značně přesahující tehdy obvyklé zpracování legionářských námětů, bez falešné glorifikace a s citlivým zobrazením motivů

⁹⁹ LEHÁR, Jan, Alexandr STICH, Jaroslava JANÁČKOVÁ a Jiří HOLÝ. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. dopl. vyd. Praha: Lidové noviny, 2006, s. 682. Česká historie, sv. 4. ISBN 80-7106-308-8.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 224

¹⁰¹ KRAITLOVÁ, Irena. Ediční doslov. LANGER, František. *Prózy pro mládež*. Praha: Kvarta, 2004, s. 525. ISBN 80-86326-41-1.

přírodních i zážitkové zkušenosti. ¹⁰² Blanka Nesvadbová (1994, s. 16) míní, že se v povídkách prolínají prvky reportáže, kroniky a očitého svědectví,¹⁰³ protože se zde zrcadlí vlastní Langerova válečná zkušenost a hluboká láska k životu a lidem.

V próze *Pes druhé roty* se Langer snaží dětem přiblížit osudy československých vojáků za první světové války a jejich návrat do vlasti prostřednictvím arktického psa Rafa. Hrdinou tohoto příběhu je tedy, v kontrastu s další Langerovou tvorbou, zvíře. Zachycuje jeho životní dráhu od štěněte po dospělého psa na cestě opuštěnou Sibiří, na jejímž konci nalézá vysněný ráj v podobě vlaků vezoucích domů československé vojáky. Tento zvířecí hrdina však, s výjimkou promluv s ostatními psy, není nijak polidšťován, chová se jako typický pes ve službách jednoho z vojáků.

Podobně jako *Bratrstvo bílého klíče* byla i tato próza velmi dobře přijata dobovou kritikou, „*kteřá vysoce oceňovala literární kvality díla, objektivitu Langerova líčení historických událostí i jeho odklon od předválečného estétství a hlubokou lidskost jeho tvorby poválečné.*“¹⁰⁴

Posledním dílem pro děti a mládež Františka Langera, kterým svou tvorbu pro tento okruh čtenářů uzavřel, jsou *Pražské legendy*. V tomto svazku rekonstruuje v celkem osmi vlastních autorských prózách lidové pověsti za účelem vzdát hold jemu tak milému městu – Praze.

Název svazku však není z literárněvědného pohledu zcela správný. Jak uvádí *Slovník literární teorie* (1984, s. 198), je legenda „*žánr veršované nebo prozaické náboženské epiky, vyprávějící o životě, skutcích, zázracích a mučednictví církevních světců.*“ Langer však píše příběhy na pomezí pověsti, pohádky, příběhové prózy a zcela volného vyprávění, „*v němž se realita prostupuje s básnickou představivostí v nedílné jednotě.*“¹⁰⁵ Důvodem, proč si autor zvolil tento název, pravděpodobně je, že píše o místě, které je mu drahé až svaté.

Ačkoli jsou *Pražské legendy* primárně určeny dětskému čtenáři, čemuž odpovídají i ilustrace Cyrila Boudy, vypravěčským stylem jsou vhodnější spíše odrostlejšímu čtenáři.

¹⁰² CHALOUPKA, Otakar a Jaroslav VORÁČEK. *Kontury české literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1979, s. 177.

¹⁰³ NESVADBOVÁ, Blanka. Nad Langrovým Železným vlkem. *Tvar*. 1994, 5(19), s. 16.

¹⁰⁴ KRAITLOVÁ, Irena. Ediční doslov. LANGER, František. *Prózy pro mládež*. Praha: Kvarta, 2004, s. 510. ISBN 80-86326-41-1.

¹⁰⁵ CHALOUPKA, Otakar a kol. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 224.

Langer totiž využívá místy až intelektuálního vypravování, třebaže se snaží působit dojmem lidového vypravěče.

Přestože dílo vyšlo až v roce 1956, některé texty vznikly již za okupace, proto z nich můžeme, podobně jako v jiných dílech, cítit silný vlastenecký nádech.

2.1.5 Eduard Bass

Posledním, avšak neméně významným autorem z okruhu Lidových novin, který přispěl do literatury pro děti a mládež především svou jedinečnou a žánrově těžko zařaditelnou knihou, je Eduard Bass.

Narodil se 1. ledna 1888 v Praze pod jménem Eduard Schmidt. Studoval na staroměstské reálce a po maturitě se vyučil v otcově kartáčnické firmě, kde také po více než ročním pobytu v Mnichově a Curychu začal pracovat.

„V Praze se stýkal s literáty, herci, ale především s výtvarníky.“¹⁰⁶ Zajímal se o literaturu a různé formy lidové zábavy, jako byly například kabaret a cirkus. Naplno se začal kabaretiérské, novinářské a literární činnosti věnovat po smrti svého otce. Působil v Schöblově kabaretu, či v kabaretech Červená sedma a Rokoko. Přispíval do *Nové doby*, *Práva lidu*, *Kopřiv* či *Humoristických listů* a redigoval satirický list *Šibeničky*, *Světozor* a především *Lidové noviny*.

Po druhé světové válce byl postižen osobní tragédií, kterou byla smrt manželky. Od října 1945 pak trpěl srdečními záchvaty a 2. října o rok později zemřel. Jeho popel je uložen na Vyšehradském hřbitově.

Nejznámějším, poměrně ojedinělým a inovativním dílem pro děti a mládež spisovatele Eduarda Basse je *Klapzubova jedenáctka* s podtitulem *Povídka pro kluky malé i velké* z roku 1922. Vznikla v období, kdy se „do popředí zájmu široké veřejnosti dostal sport“¹⁰⁷ a je jakousi parodií na sportovní sny a nadšení. Podle Perstické (1987, s. 20) byla tato povídka Bassovým

¹⁰⁶ PERSTICKÁ, Dagmar. *Eduard Bass známý, neznámý: metodický materiál ke 100. výročí narození umělce*. Brno: Státní vědecká knihovna, 1987, s. 5.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 19.

prvním výrazným beletristickým úspěchem, přestože řada jeho samostatných prozaických prací začala již v roce 1917 sbírkou povídek *Fanyňka a jiné humoresky*.

Dětskému čtenáři ještě věnoval pětadvacet časopiseckých pohádek, které jsou autorským převyprávěním lidových námětů z celého světa. Byly publikovány ve sbírce *Na lodi za pohádkou* posmrtně v roce 1957. Z druhého vydání, které vyšlo v roce 1969, byly dvě pohádky (*Želva chudačka a slon ukrutník* a *Ptáček Dojníček*) vyloučeny. V této podobě kniha vychází dodnes. Kromě tohoto souboru existuje ještě kniha *Koráb pohádek*, která je „komentovaným vydáním třiačtyřiceti nalezených a kriticky ověřených pohádkových textů Eduarda Basse, z nichž značná část dosud nebyla vydána.“¹⁰⁸

Pohádková povídka z fotbalového prostředí *Klapzubova jedenáctka* spojuje rysy pohádky, povídky a reportáže. „Je výsledkem autorovy mnohaleté žurnalistické činnosti a osobní záliby ve sportu.“¹⁰⁹ Čerpá také z dobové popularity kopané.

Protože není určena pouze dětskému čtenáři, odpovídá tomu i použití jazykových prostředků (autor využívá například fotbalového slangu) a humoru. Velmi originálním a vtipným nápadem je využití nadsázky, kdy Bass zaměňuje jednoho hrdinu za hrdinů jedenáct, velmi si podobných. Celý děj je, podobně jako například v pohádkách bratří Čapků, líčen v duchu optimismu. Nechybí ani výchovný ráz, který se zrcadlí v poctivosti hlavních hrdinů, proto je v této povídce patrná oslava poctivé práce, vynalézavosti a chytrosti českého člověka. (Perstická, 1987, s. 19)

2.2 Zvířecí postavy v dětské tvorbě autorů okruhu Lidových novin

V dílech pro děti a mládež autorů okruhu Lidových novin lze registrovat různé podoby zvířecích postav. Zvířecí svět je totiž odnepaměti neoddelitelnou součástí světa lidského. Zvíře člověka vždy ve všech směrech fascinovalo natolik, že je postupně povýšil na svého domácího mazlíčka a v dnešní době je již převážně vnímáno jako běžný člen rodiny. Děti tak díky každodennímu kontaktu získávají další blízkou bytost, ke které si budují osobitý vztah,

¹⁰⁸ LANDOVÁ, Hedvika. Ediční komentář. BASS, Eduard. *Koráb pohádek*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 289. ISBN 978-80-210-8320-2.

¹⁰⁹ JANÁČKOVÁ, Blanka. *Přehled vývoje literatury pro děti a mládež*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2009, s. 29. ISBN 978-80-7414-146-1.

s níž si mohou hrát, pozorovat ji v různých situacích a tím prohlubovat své znalosti, dovednosti a zkušenosti.

A právě proto jsou zvířecí postavy častým prvkem literárních děl určených dětem a mládeži. Autoři je využívají nejen se záměrem ozvláštnit či doplnit svou tvorbu, ale také čtenáře šetrně vychovávat či poučit.

Pravděpodobně nejhojněji zobrazovaným zvířetem v tvorbě pro děti a mládež autorů kruhu Lidových novin je pes. Důvodem, proč autoři ve svých dílech užili právě tento druh, může být skutečnost, že pes je nejčastěji voleným zvířecím přítelem člověka, se kterým navazuje hluboký vztah. Je totiž velice inteligentní, proto je jako jedno z mála zvířat schopné být nejen chováno, ale především vychováno. Toto formování jeho projevů pak lze připodobnit k výchově dítěte, které se také na jednu stranu chová instinktivně, ale na stranu druhou potřebuje být vedeno.

Podoby pejsků v dílech se však od sebe navzájem zásadně liší. V následujících odstavcích si proto uvedeme čtyři díla, v nichž jsou psi hlavními hrdiny, charakterizujeme jejich projevy a určíme, jakému čtenáři jsou tato díla určena a z jakých důvodů, neboť každé vývojové období dětského či mladšího čtenáře má svá specifika, která se liší v tom, co takové jedince zajímá a baví, čemu rozumějí a co očekávají a potřebují.

Čtenářům předškolního věku jsou z tvorby autorů okruhu Lidových novin určeny především knihy *Povídání o pejskovi a kočičce* (J. Čapek) a *Dášeňka, čili Život štěněte* (K. Čapek).

Pro čtenáře v tomto vývojovém období je charakteristické intuitivní uvažování, jež není ještě příliš regulováno logikou. Protože tedy takto malé dítě není schopno dobře rozlišit mezi skutečností a fantazijní produkcí, využívá se především jeho představivosti. V *Povídání o pejskovi a kočičce* se proto pejsek chová, myslí, mluví a dokonce žije v domě jako člověk a všechny jeho zvířecí pudy jsou potlačeny. To harmonizuje s antropomorfickým myšlením dítěte předškolního věku, kterému je blízké přikládání lidských vlastností neživým věcem či zvířatům.

Pejsek zde metaforicky zastupuje souhrn vlastností chlapce, který si rád hraje, ale zároveň s oblibou napodobuje dospělé, jako tomu bývá u skutečných dětí. Jeho zážitky,

radami, ba dokonce i zákazy je umocněno výchovné působení na dětského čtenáře, „*jakého by nikdy nedocílil dospělý člověk, i kdyby neměl zdvižený prst a zakaboněné čelo.*“¹¹⁰

Jako příklad nám může posloužit ukázka z kapitoly *Jak našli panenku, která tence plakala*:

... Pejsek uložil panenku do postýlky, aby se zahřála, a přinesl jí rohlíček a hrneček mléka. Panenka se najedla a pak v postýlce pěkně usnula.

Pejsek s kočičkou chodili po špičkách kolem, aby panenku neprobudili, a těšili se z toho, že teď mají svoje děťátko. A kočička řekla pejskovi: „Něco ti, pejsku, povím: teď, když máme tohle naše děťátko, tak se o ně musíme starat.“

„To budeme,“ řekl pejsek, „a budeme se o ni o mnoho lépe starat, než ta její nehodná maminka, než ta nepořádná holčička, co tu panenku tak pohodila! Ta panenka se bude divit a bude se jí to líbit, jak se bude u nás mít dobře. My, panečku, ji nikdy takhle nepohodíme!“ ...

Z prvního odstavce je patrné dětské chování pejska, který stejně jako malé děti ukládá panenku – hračku do postýlky a stará se o ni. V odstavci druhém pak s kočičkou přebírají chování dospělých, když jako rodiče s láskou pečují o své dítě. A konečně ze závěru ukázky pro děti vyplývá poučení, jak s hračkami hezky zacházet.

*„Předškolní věk je označován také jako období iniciativy, dítě má potřebu něco zvládnout, vytvořit a potvrdit tak svoje kvality.“ ... „Poznávání je v tomto věku zaměřeno na nejbližší svět a na pochopení pravidel, která v něm platí.“¹¹¹ Této skutečnosti využil Karel Čapek ve své „*Dášeňce*“ a to v podobě obdobného pohledu na svět očima štěněte, tedy mláděte, a jeho postupného objevování světa, maličností i zásadnějších faktů. Při takto nenásilném poznávání světa přitom dětský čtenář registruje, že se (hloupé) štěně z nezkušenosti dopouští nejrůznějších pošetilostí, které je přivádějí do mnoha nepříjemných situací, čímž se dítě učí těmito či obdobným situacím vyvarovat. Současně si může zachovávat pocit převahy z pozice nadřazeného tvora, ačkoli je mnohdy stejně naivní a nezkušené jako mládě psa.*

¹¹⁰ OPELÍK, Jirí. Slovo k dospělým čtenářům. ČAPEK, Josef. *Povídání o pejskovi a kočičce: Jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech*. 20. Praha: Albatros, 1997, s. 113. ISBN 80-00-00578-6.

¹¹¹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012, s. 177. ISBN 978-80-246-2153-1

Na rozdíl od *Povídání o pejskovi a kočičce* je vyprávění o Dášeňce příběhem skutečného štěněte, které se také jako štěně ve všech směrech projevuje. Jeho příhody jsou líčeny autorem – majitelem, který k němu zaujímá shovívavý až otcovský postoj, čímž je zde prakticky navozen vztah dítě – rodič.

To je patrné z kapitoly čtvrté, ve které autor líčí Dášeňčiny „povinnosti“ a záliby:

... Přijde návštěva a Dášeňka se jí bleskurychle vrhne na kalhoty a rve je. Návštěva se nuceně usmívá, myslí si „jedeš, neřáde“, ale ujišťuje, že má moc ráda pejsky, hlavně když se jí pověsí na nohavice. Nebo se Dášeňka takovému hostu vrhne na střevíce a tahá z nich tkanice; umí je rozvázat nebo utrhnout, než ten pán řekne pět (například „pro pět ran“), a má z toho ukrutnou psinu (ne ten pán, ale Dášeňka). ...

Z výše uvedené ukázky vyplývají mláděcí pudová nutkání předvádět se před cizími lidmi a neuvědomování si nevhodnosti takového jednání. Dítě – čtenář se však může poučit, že se k návštěvám vždy musí chovat slušně a s úctou a nesmí je nepřiměřeně obtěžovat. V pozici vlastníka, tedy tvora psu nadřazeného, se může poučit o tom, že není dobrý nápad nechávat malé štěňátko s návštěvou bez dozoru. Autor popisující situaci nijak výrazně výchovně nezasahuje, avšak je zde znát jeho „dospělácký“ pohled na jednání malého tvorečka.

Dílem určeným čtenářům vyššího vývojového období, tedy mladšího školního věku, je *Devatero pohádek* Karla Čapka, ze kterého si pro naši analýzu vybíráme *Pohádku psi* s hlavním hrdinou Voříškem.

U čtenářů tohoto období se již intenzivně rozvíjí rozum, paměť, fantazie i vůle. Doznívá u nich jednoduché vnímání „*se slabým rozlišováním živého a neživého a personifikací věcí i hra s fantastickým základem. Proto má dítě stále rádo pohádky – lidové i moderní. Zájem se přesouvá od jednodušších zvířecích, kumulativních a kouzelných pohádek k těm sofistikovanějším a také k humorným „realistickým“ pohádkám.*“¹¹² Jejich myšlení je tedy mnohem více vázáno na realitu stále však propojenou se světem fantazie.

I Voříšek v *Pohádce psi* je zpočátku skutečným psem doprovázejícím člověka, vůči němuž zaujímá obdobné postavení jako dítě ke svému rodiči, protože je o něj postaráno téměř s rodičovskou láskou a péčí. Stejně jako v „*Dášeňce*“ je dětský čtenář svědkem nabývání dovedností psem a jeho „dětské“ radosti z úspěchu:

¹¹² RICHTER, Luděk. *Divadlo pro děti*. Praha: Dobré divadlo dětem, 2015, s. 19. ISBN 978-80-905055-0-6.

... Sedl si Šulitka ve stáji k Voříškovi a učil ho štěkat. „Haf, haf,“ vykládal mu, „dávej pozor, jak se to dělá; nejdřív vrrrrr tadyhle v krku, a pak to najednou pustíš z huby: haf haf. Vrrrr, vrrrr, haf haf haf!“ Voříšek stříhal ušima, tohle byla muzika, která se mu jaksí líbila, ani sám nevěděl proč; a najednou ze samé radosti zaštěkal sám. Bylo to štěknutí trochu divné, kviklo to, jako když muž po talíři sjede, ale každý začátek je těžký; však vy jste také hned napoprvé neuměli abecedu. ... Ale Voříšek měl k štěkání náramný talent, učení mu šlo rychle, a když poprvé vyjel s vozem, šlo to prásk nalevo, prásk napravo, jako když z pistole střelí; však do nejdelší smrti se Voříšek nenabažil svého štěkání a štěkal celý boží den; takovou radost mu dělalo, že se tomu pořádně naučil. ...

V nepřítomnosti člověka však Voříšek myslí a jedná jako dospělý inteligentní člověk:

... Nejdřív šel po silnici, ale pak si řekl: „To bych byl blázen; tudyhle přes kopec si nadeběhnu.“ Pustil se tedy přes kopec a lesem. ...

V průběhu pohádky lze pozorovat i situace, v nichž u Voříška dochází k mísení psích a lidských projevů; například při setkání s psími rusalkami (pohádkovým prvkem) ihned po čichu poznává, že se skutečně jedná o nadpřirozené bytosti (chyběl jim „ten jistý zajímavý zápašek, po kterém pes pozná pravého psa“), ale zároveň pláče dojetím nad jejich krásným zpěvem („Voříšek plakal pohnutím a byl by zpíval s sebou, kdyby se nebál, že všechno pokazí.“). Obyčejný pes by také nebyl schopen vnímat či pochopit kouzelné jevy, z čehož vyplývá, že je Voříšek v určitých situacích opravdu spíše člověkem.

Psí hrdina avšak není literární postavou určenou pouze čtenářům s dětským myšlením, ale objevuje se i v tvorbě pro dospívající a dospělé. V těchto případech již pes nese prvky antropomorfizace jen výjimečně a převážně vystupuje jako skutečné zvíře projevující se svými zvířecími vlastnostmi.

Autoři takto respektují psychologické aspekty vyšších vývojových období člověka. V období dospívání totiž dochází k příklonu k rozumovosti, racionalitě a užití intelektu je v tomto věku určující. Zjevný je přechod od magického myšlení ke konkrétnímu s prvky abstraktního myšlení, od fantastického světa pohádek k složitějším epickým příběhům. To zejména u chlapců reflektuje zájem o dobrodružné příběhy. V tomto věku u nich vzbuzuje obdiv ten, kdo něco umí, imponuje odvaha a sebedůvěra.

Prózou určenou výše charakterizované skupině čtenářů, v níž hraje zásadní roli psi postava, je dílo z pera spisovatele Františka Langerera *Pes druhé rotý*.

Příběh divokého severského psa Rafa, který se stává věrným druhem vojáků v první světové válce, tvoří jakýsi rámeček, do něhož jsou v průběhu celé prózy zasazovány příběhy lidí a jiných zvířat. Pes je zde odlehčujícím prvkem k válečným hrůzám a také slouží k ozvláštňení lidských příběhů.

Postava Rafa zde proto není nijak podstatně antropomorfizována. Výjimku tvoří pouze část, v níž Raf rozpráví ve svém snu se Stvořitelem (*... Stvořitel si promnul oči, sklonil se k němu a pravil: „Proč nařikáš, Rafe?“ „Nikomu jsem neublížil, a přece trpím. Tak to chodí na světě s námi psy. Se všemi, bez rozdílu. Jaký smutný osud jsi nám uložil! Co jsme? Pranic. Jsme na tom hůře než nůž, kterého člověk šetří, aby ho neotupil, nebo nádoba, které si hledí, aby jí nerozbil. Dal jsi nám úkol buď sloužiti lidem, nebo trpěti hlad. Proč jsi nestvořil svět jinak? Proč jsi jej nestvořil tak, aby sloužil psům, a ne lidem? Proč jsi svět stvořil pro nás nespravedlivě?“ ...*), či pasáže, kde rozmýšlí situace (*„Hnu-li hlavou, kousnu do lidské ruky.“ „A ještě více: „Hnu-li hlavou, zmizí tato příjemná ruka, z které se mi rozbíhá teplo po celém těle.“*), a ne příliš časté promluvy s ostatními zvířaty (*„Když jest u nich nejlépe, proč se jich nedržíš?“ ptal se Raf. „Jsem již takový tulák. A kromě toho rád poznávám nové. A je mi málo, co poznám u jednoho člověka. Rád bych poznal všechny lidi, jak jest u nich i jací jsou. A poznal jsem jich mnoho.“ „Co například?“ „Je zde teplo,“ řekl cizí pes, „tedy se bude pěkně vyprávět a já ti povím něco z toho, co jsem zažil.“*).

V převážné části díla se však Raf projevuje jako pes se všemi svými zvířecími instinkty a vlastnostmi:

... Příchod předjaří byl Rafovi pramenem nové radosti: lovu. Den co den vybíhal z těplušky do stepi, někdy sám, někdy se svým mongolským druhem a lovili sviště, hraboše a nebo vyhrabávali ze země tchoře, který jim ukázal své vousy, vyhřívaje se na sluníčku u vchodu do svého doupěte, a při spatření obou psů rychle zalezl. Raf se vracel pokaždé do těplušky urousaný, hladový a uběhaný, ale jeho tělo stalo se stálým pohybem pružným a mrštným a svaly hrály mu ustavičně pod kůží jako gumové pružiny. ...

Díky takto užitému psímu hrdinovi se Langerovi v první řadě daří přilákat čtenáře uvedené věkové kategorie a následně dosáhnout cíle přiblížit jim slavnou minulost československých legionářů. Také se čtenáři stávají svědky toho, jak psi v určitých situacích jednají a je jim názorně představen princip ochočování divokého zvířete.

Z výše uvedené analýzy je patrné, že zvířecí či konkrétně psí hrdina hraje v dílech pro děti a mládež autorů okruhu Lidových novin důležitou roli. Vykreslení psích postav se u uvedených autorů liší podle věku čtenáře, jemuž je dílo určeno. Rozdíly lze spatřovat nejen v charakterech jednotlivých hrdinů, ale také v prostředí, v němž se vyskytují, a v záměru jejich užití. Autoři, ať už cíleně, či podvědomě, respektují vývojovou psychologii svých čtenářů (jejich zkušenosti, znalosti, způsob vnímání, potřeby, zájmy a záliby), čímž se jim daří dosáhnout požadovaného výsledku, kterým je nejen vzbuzení zájmu u svých čtenářů a přiblížení se k nim, ale také jejich výchova, poučení a zabavení.

Závěr

Cílem práce bylo představit a analyzovat tvorbu pro děti a mladší čtenáře autorů okruhu Lidových novin a zasadit ji do celkového kontextu literatury pro děti a mládež.

Protože práce pojednává o tvorbě pro děti a mládež, v první kapitole jsme si tento termín objasnili, zdůraznili její důležitý vliv na dětského čtenáře a naznačili jsme její základní dělení. V následující podkapitole jsme pak načrtli historický vývoj tohoto odvětví literatury a jejích žánrů s přihlédnutím na dějinné události v českých zemích od 19. století do první poloviny století dvacátého, v němž autoři okruhu Lidových novin tvořili. Zde jsme také zmínili, jak díla těchto autorů do historického vývoje literatury pro děti a mládež zapadají.

V kapitole druhé jsme se už věnovali konkrétně okruhu Lidových novin. Nejprve jsme si ve stručnosti připomenuli celou historii trvání deníku a představili jeho nejvýznamnější osobnosti, které jsme si následně v první navazující podkapitole rozdělili dle místa jejich působení na umělce tvořící v redakci v Brně a na ty, kteří pracovali v Praze. Poté jsme se už zaměřili na konkrétní autory – Rudolfa Těsnohlídka, Jiřího Mahena, bratry Čapky, Karla Poláčka, Františka Langera a Eduarda Basse, ve zkratce jsme shrnuli jejich životy a analyzovali jejich tvorbu pro děti a mládež.

Ve druhé podkapitole jsme se zabývali pojetím zvířat ve vybraných dílech těchto autorů s přihlédnutím k věku čtenáře, jemuž jsou tyto knihy určeny. Zaměřili jsme se na postavy psů, jako nejčastěji využívaných zvířecích hrdinů, charakterizovali jsme jejich projevy a vliv na čtenáře. Zjistili jsme, že pro každou věkovou skupinu jsou specifické jiné prostředky, které by měla literatura obsahovat a proto i vykreslení psích postav se liší. Svá tvrzení jsme doložili uvedenými ukázkami.

Pejsky určené čtenářům předškolního věku, kteří se vyskytují v dílech *Povídání o pejskovi a kočičce* (J. Čapek) a *Dášeňka, čili Život štěněte* (K. Čapek), lze připodobnit k dětem na základě jejich chování a jednání. Prostřednictvím jejich vtipně vyličených pochybení je předáván výchovný vzkaz, který děti přijímají přirozeněji, než kdyby se je snažili umravnit lidé, protože v tomto vývojovém období se dětská čtenářská vyznačují velmi „bujnou“ představivostí, snahou pochopit fungování světa, ale zároveň potřebou cítit jistou nadřazenost.

V dalším vývojovém období, tedy mladším školním věku, je pro čtenáře typické myšlení, které je již mnohem provázanější s realitou, avšak stále doznívá potřeba fantaskního. Proto se i pes Voříšek v *Pohádce psi* ze souboru *Devatero pohádek* Karla Čapka nejprve

v přítomnosti svého pána projevuje jako skutečný domácí mazlíček, ale v okamžicích, kdy je odkázán sám na sebe je jeho jednání srovnatelné s jednáním dospělého člověka. Oba tyto projevy se však v určitých momentech mísí. Pohádkové prvky jsou zde zastoupeny v podobě nadpřirozených bytostí psích rusalek, se kterými se Voříšek setkává.

Posledním zkoumaným psem byl Raf z *Psa druhé roty* Františka Langera. Protože je hrdinou z prózy určené mládeži, která preferuje rozumovost a racionalitu, je spíše odlehčujícím prvkem příběhu pojednávajícího o československých legionářích. Až na pár výjimek tedy není nijak antropomorfizován, chová se přirozeně. Prostřednictvím takto realisticky vykreslené postavy je čtenáři také přiblíženo jednání psů v určitých situacích a popsán proces ochočování divokého zvířete.

Je nesporné, že tvorba pro děti a mládež autorů okruhu Lidových novin představených v bakalářské práci, se zapsala nesmazatelným písmem nejen do české literatury určené této skupině čtenářů, ale významnou pozici si jednoznačně vydobyla také v literatuře národní celkově.

Do dnešní doby patří tato díla k jedněm z nejoblíbenějších knih, k nimž se čtenáři často a rádi vrací. Sálá z nich totiž půvab tkvící v dětské duši autorů, jejich nefalšované lásce k dětem a radosti pro ně tvořit. Nejlépe to vyjádřil v roce 1938 Josef Čapek: „*Nemyslím, že celou úlohou je psát a kreslit něco pro děti. Tou celou úlohou teprve je – dětské duši skutečně rozumět. I v literatuře pro děti je jenom několik opravdu klasických knih. Ty ovšem nevznikaly jen z literární nebo výtvarnické hravosti ani z tendence, nejspíše však z lásky k dětem, k jejich duši, k jejich světu.*“¹¹³

¹¹³ *Český zápas: Týdeník Církve československé husitské* [online]. Praha: Ústřední rada Církve československé husitské, 2017, **97**(37) [cit. 2018-05-26]. ISSN 0323-1321. Dostupné z: http://www.ccsk.cz/dokumenty/3200-cz37_proweb.pdf

Použitá literatura a zdroje

Primární literatura

- BASS, Eduard. *Klapzubova jedenáctka*. Praha: Československý spisovatel, 1967.
- BASS, Eduard. *Na lodi za pohádkou*. 3. vyd. Praha: Olympia, 2000. ISBN 80-703-3631-5.
- BASS, Eduard, LANDOVÁ, Hedvika, ed. *Koráb pohádek*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8320-2.
- ČAPEK, Josef. *Povídání o pejskovi a kočičce: Jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech*. 20. vyd., v Albatrosu 14. Praha: Albatros, 1997. ISBN 80-00-00578-6.
- ČAPEK, Karel a Josef ČAPEK. *Devatero pohádek a ještě jedna jako přívazek od Josefa Čapka*. 5. vyd. Praha: Albatros, 1977.
- ČAPEK, Karel. *Dášeňka: Čili život štěněte*. Praha: OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2011. ISBN 978-80-7451-145-5.
- ČAPEK, Karel. *Měl jsem psa a kočku*. Praha: Hynek, 2000. ISBN 9788086202020.
- LANGER, František, HAVRÁNKOVÁ, Marie, Jana PAPCUNOVÁ a Jarmila VÍŠKOVÁ, ed. *Legionářské prózy: Železný vlk; Z času legií*. Praha: Kvarta, 2003. ISBN 80-863-2637-3.
- LANGER, František, KRAITLOVÁ, Irena a Jana PAPCUNOVÁ, ed. *Prózy pro mládež: Pes druhé roty; Bratrstvo Bílého klíče; Pražské legendy; Děti a dýka*. Praha: Kvarta, 2004. ISBN 80-86326-41-1.
- LANGER, František, VOJTKOVÁ, Milena, ed. *Pro loutkové divadlo: hry pro loutkové divadlo a články o něm*. Praha: Divadelní ústav, 2005. ISBN 80-700-8183-X.
- MAHEN, Jiří. *Co mi liška vyprávěla*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- MAHEN, Jiří. *Dvanáct pohádek*. 2. vyd. Praha: Vydavatelstvo Družstevní práce, 1948.
- POLÁČEK, Karel. *Bylo nás pět*. 2. vyd. Praha: OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2016. ISBN 978-80-7451-506-4.
- POLÁČEK, Karel. *Edudant a Francimor*. 3. vyd. Praha: Albatros, 1970.

TĚSNOHLÍDEK, Rudolf. *Čimčírínek a chlapci: Povídka jednoho léta*. Brno: Ústřední spolek učitelů, 1922.

TĚSNOHLÍDEK, Rudolf. *Liška Bystrouška*. Vydání 10., v ČS čtvrté. Praha: Československý spisovatel, 1980.

TĚSNOHLÍDEK, Rudolf. *O zakleté Lúčance*. Praha: Fr. Borový, 1937.

Sekundární literatura

BIEBLOVÁ, Marie a Milena VOJTKOVÁ. *František Langer slovem a obrazem: vzpomínky na Františka Langera, kresby a karikatury*. Praha: Akropolis, 2008. ISBN 978-80-86903-88-0.

BLAHYNKA, Milan, ed. *Čeští spisovatelé 20. století: slovníková příručka*. Praha: Československý spisovatel, 1985.

BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. Praha: Československý spisovatel, 1988.

BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. Praha: Melantrich, 1978. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti.

ČEŇKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: Adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X.

ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990. ISBN 80-00-00060-1.

GEBHARTOVÁ, Vladimíra. *Literatura pro děti: (s ukázkami textů)*. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.

GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.

HAZDRA, Zdeněk, ZÍDEK, Petr, ed. *Osobnosti Lidových novin: Životní příběhy lidí, kteří vytvářeli nejstarší český deník (1893-1989)*. Praha: Knižní klub, 2014. Universum (Knižní klub). ISBN 978-80-242-4507-2.

HRABÁK, Josef. *Rudolf Těsnohlídek*. Praha: Melantrich, 1982. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti. CHALOUPKA, Otakar a kol. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985.

CHALOUPKA, Otakar a Jaroslav VORÁČEK. *Kontury české literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1979.

CHALOUPKA, Otakar a kol., ed. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985.

JANÁČKOVÁ, Blanka. *Přehled vývoje literatury pro děti a mládež*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2009. ISBN 978-80-7414-146-1.

JOHÁNKOVÁ, Miroslava. *Současná literatura pro děti a mládež jako možná formativní složka výchovy k mravnosti*. České Budějovice, 2011. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Vedoucí práce Jan Vitoň.

KORTMANOVÁ, Milada. *Perly ducha: O lásce a přátelství, ženě a manželství, knize a umění, životě a jiných věcech*. Ostrava-Muglinov: Knižní expres, ©1999. ISBN 80-861-3222-6.

KRULICHOVÁ, Marie a Milena VINAŘOVÁ, ed. *Eduard Bass: Moje kronika*. Praha: Československý spisovatel, 1985.

KŘÍČKA, Jaroslav a Josef ČAPEK. *Dobře to dopadlo aneb tlustý pradědeček, lupiči a detektivové: Zpěvohra o dvou dějstvích pro malé i velké děti. Klavírní výtah se zpěvy*. Praha: Fr. Borový-Hudební matice Umělecké besedy, 1933.

KUNC, Jaroslav. *Slovník českých spisovatelů beletristů: 1945-1956*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957.

KUNC, Jaroslav. *Slovník soudobých českých spisovatelů: krásné písemnictví v letech 1918-45*. Praha: Orbis, 1946.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: Bajka*. Jinočany: H&H, 2002.

LEHÁR, Jan, Alexandr STICH, Jaroslava JANÁČKOVÁ a Jiří HOLÝ. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. dopl. vyd. Praha: Lidové noviny, 2006. Česká historie, sv. 4. ISBN 80-7106-308-8.

Lidové noviny jako kulturní fenomén 20. století: Sborník textů z literárněvědné konference v Knihovně Václava Havla. Praha: MAFRA, 2013. 120 let Lidových novin. ISBN 978-80-260-4902-9.

MACHALA, Lubomír a kol. *Panorama české literatury: 1. DÍL (do roku 1989).* Praha: Knižní klub, 2015. Universum (Knižní klub). ISBN 978-80-242-4818-9.

MENCLOVÁ, Věra a Václav VANĚK, ed. *Slovník českých spisovatelů. 2., přeprac. a dopl. vyd.* Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-179-5.

NESVADBOVÁ, Blanka. Nad Langrovým Železným vlkem. *Tvar.* 1994, 5(19), 16.

PERSTICKÁ, Dagmar. *Eduard Bass známý, neznámý: metodický materiál ke 100. výročí narození umělce.* Brno: Státní vědecká knihovna, 1987.

PROVAZNÍK, Jaroslav. Ambice a řemeslo. *HOST.* 2014, XXX(1), 20-29.

RICHTER, Luděk. *Co skrývá text: dramaturgicko-režijní úvahy nad oblíbenými literárními předlohami divadla pro děti, dětského a mladého divadla.* Praha: Dobré divadlo dětem, 2005. ISBN 80-902975-5-2.

RICHTER, Luděk. *Divadlo pro děti.* Praha: Dobré divadlo dětem, 2015. ISBN 978-80-905055-0-6.

SLAVÍK, Jaroslav a Jiří OPELÍK. *Josef Čapek.* Praha: Torst, 1996. ISBN 80-856-3992-0.

SVOBODOVÁ, Hana. *Karel Poláček nezemřel.* Boskovice: Albert, 2000. ISBN 80-85834-72-3.

ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek.* Praha: Albatros, 1989.

TYDLITÁT, Jan (ed.). *Karel Poláček a divadlo: Tereziánské období ; Vzpomínky ; Poláckovské kalendárium.* Boskovice: Albert, 2002. ISBN 80-7326-012-3.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání.* Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1

VAŘEJKOVÁ, Věra. *Česká autorská pohádka*. Brno: CERM, 1998. ITEM. ISBN 80-7204-092-8.

VAŘEJKOVÁ, Věra. *Pohádky Jiřího Mahena*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1996. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1439-3.

VAŘEJKOVÁ, Věra. *Pohádky Karla Čapka*. Brno: Masarykova univerzita, 1994. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-0932-2.

VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984.

Online

Český zápas: Týdeník Církve československé husitské [online]. Praha: Ústřední rada Církve československé husitské, 2017, **97**(37) [cit. 2018-05-26]. ISSN 0323-1321. Dostupné z: http://www.ccsk.cz/dokumenty/3200-cz37_proweb.pdf

Příloha Lidových novin ke 120. výročí: Lidové noviny 1893-2013 [online]. [cit. 2018-01-02]. Dostupné také z: http://data.lidovky.cz/soubory/ln_kultura/A131014_ILA_PANELY1_8.PDF

Anotace

Jméno a příjmení:	Anika Vykonalová
Katedra nebo ústav:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Daniel Jakubiček, Ph.D.
Rok obhajoby:	2018

Název závěrečné práce:	Tvorba autorů okruhu Lidových novin určená dětem a mládeži
Název závěrečné práce v angličtině:	Literary work for children and young people by the "Lidové noviny circle" authors
Anotace závěrečné práce:	Cílem této práce je představit tvorbu pro děti a mladší čtenáře autorů okruhu Lidových novin, zasadit ji do celkového kontextu literatury pro děti a mládež a analyzovat zvířecí postavy (psy) se záměrem zjistit, jakým způsobem a proč je vybraní autoři ve svých dílech užíli.
Klíčová slova:	Literatura pro děti a mládež, Lidové noviny, Rudolf Těsnohlídek, Jiří Mahen, Karel Čapek, Josef Čapek, Karel Poláček, František Langer, Eduard Bass, zvířecí postavy, psi
Anotace v angličtině:	The aim of this bachelor thesis is to introduce the literary work for children and young people which was written by the "Lidové noviny circle" authors, put it into the overall context of literature for children and youth and analyze animal characters (dogs) in order to find out how and why they were used by the authors in their books.
Klíčová slova v angličtině:	Literature for children and young people, Lidové noviny, Rudolf Těsnohlídek, Jiří Mahen, Karel Čapek, Josef Čapek, Karel Poláček, František Langer, Eduard Bass, animal characters, dogs
Přílohy vázané v práci:	Bez příloh
Rozsah práce:	47 stran
Jazyk práce:	Čeština